

Cinta Ferré Rodrigo

**PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA, DISCRIMINACIÓ DE GÈNERE I
UNITATS EXTERNES DE MARES**

TREBALL DE FI DE GRAU

dirigit per la Dra. Sofia Moya

Grau de Pedagogia

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

2021

RESUM

El sistema penitenciari és poc transparent, cosa que contribueix al fet que hi hagi una gran desconexió d'aquest, en general, i, en particular, de la finalitat educativa que té i del paper de la pedagogia en aquest context. Aquest desconexió sobre la pedagogia penitenciària, podríem dir que comença dintre el mateix grau de pedagogia, on aquest àmbit es treballa relativament poc a les Universitats de l'Estat espanyol. Així doncs, el principal objectiu d'aquest treball de fi de grau és analitzar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere, fent especial incís en les Unitats Externes de Mares, i examinar el paper del pedagog/a en aquest àmbit. La principal metodologia que segueix aquest treball és qualitativa. Els principals mètodes són l'etnogràfic i la teoria fonamentada i els principals instruments de recollida de dades han estat la recerca de la literatura, l'anàlisi documental i les entrevistes semi estructurades, les quals s'han fet a diversos professionals i experts del sistema penitenciari i de la pedagogia. Els resultats més rellevant que s'han extret són que el sistema penitenciari està bastant invisibilitzat i resulta molt desconegut, de la mateixa manera que passa amb la figura del pedagog/a. Tot i això, les principals funcions d'aquesta figura estan descrites al Reglament Penitenciari i acotades en cada centre particular. Aquestes funcions són les de coordinar, acompanyar al pres/a, mediar en els conflictes, encoratjar i guiar a la persona en el seu recorregut acadèmic, etc. Alguns dels altres resultats evidencien que les diferències i desigualtat de gènere també es donen al sistema penitenciari i que les dones, entre altres, no tenen programes educatius específics per a elles, en la majoria dels casos. Finalment també veiem que les Unitats Externes de Mares, tot i ser un recurs pioner a Europa, encara són molt desconegudes. Aquest estudi pot ser d'utilitat perquè els professionals de la pedagogia s'apropin al sistema penitenciari i per a visibilitzar aquest àmbit, de manera que se'n puguin fer canvis.

Paraules clau: pedagogia penitenciària, educació, reinserció, gènere, dones, mares, Unitats Externes de Mares.

RESUMEN

El sistema penitenciario es poco transparente, cosa que contribuye al hecho que haya un gran desconocimiento de este, en general, y, en particular, de la finalidad educativa que tienen y el papel del pedagogo/a en este contexto. Este desconocimiento sobre la pedagogía penitenciaria, podríamos decir que empieza dentro del mismo grado de pedagogía, donde este ámbito se trabaja relativamente poco en las Universidades del Estado español. Así pues, el principal objetivo de este trabajo de fin de grado es analizar el sistema

penitenciario desde una perspectiva de género, haciendo especial inciso en las Unidades Externas de Madres, y examinar el papel del pedagogo/a en este ámbito. La principal metodología que sigue este trabajo es cualitativa. Los principales métodos son el etnográfico y la teoría fundamentada y los principales instrumentos de recogida de datos han sido la revisión de la literatura, el análisis documental y las entrevistas semi estructuradas, las cuales se han hecho a distintos profesionales y expertos del sistema penitenciario y de la pedagogía. Los resultados más relevantes que se han extraído son que el sistema penitenciario está bastante invisibilizado y resulta muy desconocido, de la misma forma que pasa con la figura del pedagogo/a. Aun así, las principales funciones de esta figura están descritas en el Reglamento Penitenciario y se especifican en cada centro particular. Estas funciones son las de coordinar, acompañar al recluso/a, mediar en los conflictos, animar y guiar a la persona en su recorrido académico, etc. Algunos de los otros resultados evidencian que las diferencias y desigualdades de género también se dan en el sistema penitenciario y que las mujeres, entre otras cosas, no tienen programas educativos específicos para ella, en la mayoría de los casos. Finalmente también vemos que las Unidades Externas de Madres, aunque son un recurso pionero en Europa, aun son muy desconocidas. Este estudio puede ser de utilidad para que los profesionales de la pedagogía se acerquen al sistema penitenciario y para visibilizar este ámbito, de manera que se puedan hacer cambios.

Palabras clave: pedagogía penitenciaria, educación, reinserción, género, mujeres, madres, Unidades Externas de Madres.

SUMMARIE

The prison system is not very transparent, and this contribute to the fact that this system is very unknown, in general, and, in particular, to the fact that the educative purpose and the role of the pedagogy in this context are unknown, too. This ignorance about the penitentiary pedagogy starts in our studies, where this area is forgotten and the students don't received the knowladgies about it in most of Spanish Universities. The main objectives of this study is analyse the prison system from a gender perspectives, analysing specifically the External Units of Mothers, and examine pedagogues' role and functions. The principal methodology in this work is qualitative. The methods have been the ethnographic and the primary data collect tools have been the study and analyse of the literature and the semi-structured interviews. These interviews have been done to some experts and professionals in the prison system. The principal results are the obvious unknowladge of the prison system, alike the pedagogues' role. Even of this, the pedagogue's' functions are explained at the

Penitentiary Regulations and are specified in each centre. These functions are about coordinate, solve conflicts, guide the prisoner in their academic live, etc. Some of the other results make clear that gender discrimination exist in prison and woman don't have specific projects for them, generally. Finally, we can see that the External Units of Mothers are pioneering project in Europe, but the professionals don't know about them. This study could be useful to other professionals or students to become interested in prison system and to make it visible.

Key words: penitentiary pedagogy, education, reinsertion, gender, women, mothers, External Units of Mothers.

ÍNDIX

1. Contextualització, introducció, justificació	7
2. Marc teòric	12
2.1 PART I. EL SISTEMA PENITENCIARI	12
2.1.1 Els Centres Penitenciaris com a espai per a la reeducació ..	12
2.1.2 Tipus d'establiments penitenciaris	14
2.1.3 Introducció a la criminologia feminista.	
Una mirada des de la perspectiva de gènere	16
2.2 PART II. LA PEDAGOGIA PENITENCIARIA I EL	
PAPER DEL PEDAGOG/A EN ELS CENTRE PENITENCIARIS ...	20
2.2.1 La pedagogia penitenciària	20
2.2.2 Funcions del pedagog/a penitenciari	23
2.3 PART III. UNITATS EXTERNES DE MARES	25
2.3.1 Situació de la dona en un centre penitenciari	25
2.3.2 Els infants en el Sistema Penitenciari	30
2.3.3 Què són les Unitats Externes de Mares?	32
3. Marc metodològic	37
3.1 Disseny de recerca	37
3.2 Instruments de recollida de dades	38
4. Resultats	41
5. Conclusions	50
5.1 Discussió dels resultats	50
5.2 Limitacions	53
5.3 Futures línies d'investigació	54
6. Fonts documentals. Bibliografia	56
7. Annexos	59
7.1 ANNEX 1. Transcripció entrevista I	59
7.2 ANNEX 2. Transcripció entrevista II	75
7.3 ANNEX 3. Transcripció entrevista III	83
7.4 ANNEX 4. Model de la graella emprada per a la validació	90

ÍNDIX DE FIGURES

1. Figura 1. Procés de revisió bibliogràfica	11
2. Figura 2. Procés d'elaboració de les entrevistes	11
3. Figura 3. Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (n.d.). <i>Mapa de Centros Penitenciarios Ordinarios (Marzo 2011)</i>	14
4. Figura 4. Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (n.d.). <i>Mapa de Centros de Inserción Social y Unidades de Madres (Marzo 2011)</i>	15
5. Figura 5. Zuil, M. & Libório, B. (2016). <i>Recorrido del niño en prisión</i> [imatge]. Extremitat de l'article: <i>Niños en prisión: Una condena invisible</i>	33

PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA, DISCRIMINACIÓ DE GÈNERE I UNITATS EXTERNES DE MARES

1. Contextualització, Introducció, Justificació

El sistema penitenciari està envoltat de tòpics i mites i, generalment, entès com un medi hostil, de violència i on la reeducació no té cabuda. Però, coneixem realment el sistema penitenciari? Com funciona? Quins establiments l'integres? Quins professionals intervenen?

El desconeixement del sistema penitenciari de la població, en general, i dels futurs/es pedagogs/es, en concret, és un dels motius que m'impulsa ha escollir aquest tema per a la realització del Treball de Fi de Grau. Al llarg d'aquestes pàgines s'intentarà fer una aproximació a la realitat de les persones recluses, de les institucions que integren el sistema, els professionals que intervenen i s'intentarà que tota aquesta informació desmenteixi mites, tòpics i prejudicis en torn aquest sistema.

Per començar, cal especificar la finalitat de l'activitat penitenciària, la qual es doble. D'acord amb el Real Decret 190/1996¹ *el fin primordial es la reeducación y la reinserción social de los sentenciados a penas y medidas de seguridad privativas de libertad, así como la retención y custodia de los detenidos, presos y penados y la asistencia social de los internos, liberados y de sus familias*. És a dir, la finalitat del sistema penitenciari ha de ser, per una banda, punitiva, i per l'altra, educativa. Generalment, aquest "càstig" com a fi dels centres penitenciaris és coneguda, mentre que la part educativa queda en un segon pla. En aquest TFG s'intentarà visibilitzar aquesta funció i la seva importància, ja que, especialment, com a futurs/es professionals de la pedagogia, hem de creure que sempre hi ha espai i possibilitat per al canvi, la millora i per a la realització d'un procés educatiu. Tota persona té habilitats, punts forts i capacitats que poden potenciar en benefici d'una conducta pro social. S'ha de potenciar això, s'ha d'entendre que una persona que ha estat retinguda i privada de llibertat, si no rep estímuls positius, ni se l'acompanya en

¹ Ministerio de Justicia e Interior (1996). *Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario*. Extret de: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-3307-consolidado.pdf>

el procés de trobar una altra forma de vida que no sigui delinquir, tornarà a reproduir la conducta delictiva. En canvi si creiem en la persona i l'acompanyem cap a una millora pot encaminar la seva vida integrant-se en la societat completament i seguint les normes.

Llavors, com a professionals és molt important tenir en compte això i ajudar en aquesta àrea realitzant una sèrie de funcions que veurem al següent punt (2. Marc Teòric). Aquesta actuació professional, a més haurà de tenir una perspectiva de gènere, doncs les dones pateixen una triple discriminació en els centres penitenciaris: discriminació per raons de gènere, discriminació per ser recluses i discriminació i menys oportunitats laborals quan surtin de la presó. En aquest sentit introduiré la figura de Concepción Arenal, visitadora de presons, la qual es basava en la filosofia de la compassió. L'autora deia que havíem de condemnar el delicte, però compadir-nos del delinqüent. Aquesta filosofia la podem veure en les seves obres: *El visitador del preso* (1894)² i *Cartas a los delincuentes* (1865)³. Amb això Arenal ens deia que hi ha molts motius que porten a una persona a delinquir. Hi ha teories que podrien explicar els motius de la delinqüència, com per exemple la Teoria de la Tensió (Agnew, R., 1992, a Garrido, Stangeland i Redondo, 1999)⁴, però aquest no és l'objectiu del treball i, tot i que és molt interessant, no se'n parlarà en profunditat. Tot i això, el paper de la dona és molt important treballar-lo de forma concreta, sobretot en el cas de les mares, tenint en compte que aquesta criminalització és major.

A més, en aquesta investigació s'analitzarà la situació de les mares i les Unitats Externes, on les podem trobar durant els anys que estan amb el seu fill/a, pel seu alt contingut pedagògic i per les seves característiques particulars. Les Unitats són un recurs pioner a Europa que és molt poc conegut i que, com

² Arenal, C. (1894). *El visitador del preso* [versió virtual]. Extret de: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-visitador-del-presos-0/html/fef9d81e-82b1-11df-acc7-002185ce6064_4.html

³ Arenal, C. (1865). *Cartas a los delincuentes* [versió virtual]. Extret de: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/cartas-a-los-delincuentes-0/html/fef8a368-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html

⁴ Garrido, V., Stangeland, P. & Redondo, S. (1999). Principios de Criminología (2 ed.). *La Teoría general de la Tensión* (pgs. 246-255). Valencia, Tirant lo Blanch.

a futurs professionals, hem de conèixer i contemplar com un possible àmbit laboral. En aquest TFG s'intentarà visibilitzar la situació de les mares i el dilema o conflicte que es produeix en el cas dels infants dins del sistema penitenciari.

Però, en tot això, que podem aportar els professionals de la pedagogia? Aquesta és una de les preguntes de recerca que es miraran de contestar al llarg d'aquestes pàgines. D'acord amb Lorenzo Moledo (1997, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. i Alba Robles, J.L., 2013)⁵ *la pedagogía como ciencia de la educación no solo puede, sino que debe aportar conocimiento al estudio de una realidad desde hace mucho tiempo olvidada y apartada del saber pedagógico, por distintas circunstancias*. En aquest sentit els autors ens diuen que com a pedagogs/es en hem d'allunyar de les perspectives fatalistes i fer front a les dificultats de la intervenció en aquest medi partint d'una perspectiva i treball educatiu-comunitari que consideri els centres penitenciaris com una institució d'ajuda educativa (Garrido, 2007, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. i Alba Robles, J.L., 2013). Així doncs, l'internament - mesures privatives de llibertat- ha de servir per augmentar les oportunitats d'una conducta pro social en l'individu.

Tot plegat em sembla un tema molt interessant i en el que considero que com a futurs professionals hem de conèixer, considero que hem de donar visibilitat al sistema penitenciari, trencar els tabús i mites que l'envolten, deixar de jutjar i començar a entendre'l i apostar per una reeducació de les persones preses. Especialment, hem d'apostar per un treball pedagògic en els grups més vulnerables, com són les dones i, específicament, les mares i els infants en centres penitenciaris. Llavors, partint d'aquesta motivació em proposo donar resposta a una sèrie de preguntes de recerca:

- S'està treballant de forma adequada l'objectiu de reeducació i reinserció dels presos/es amb penes privatives de llibertat?
- Quins establiments integren el sistema penitenciari?
- Quin és el paper del pedagog/a?
- Els Centres Penitenciaris estan preparats per a la figura de la dona?

⁵ Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L. (2013). La pedagogía penitenciaria en España: luces y sombras. *Revista de educación*, 360, 119-139. doi: 10.4438/1988-592X-RE-2013-360-223

- Estan els C.P. adaptats per a les mares i els infants?
- Què són les Unitats Externes de Mares?

A partir d'aquestes qüestions sorgeixen els següent objectius d'investigació, sent el principal: analitzar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere i, específicament apropar-nos a les Unitats Externes de Mares, i examinar el rol del pedagog/a i les seves contribucions a aquest àmbit (pedagogia penitenciària).

1. Analitzar el sistema penitenciari.
 - 1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.
 - 1.2 Definir els tipus d'establiments penitenciaris.
2. Examinar el paper del Pedagog/a en els establiments penitenciaris.
 - 2.1 Definir el concepte *Pedagogia Penitenciària*.
 - 2.2 Identificar les funcions del pedagog/a.
 - 2.2.1 Analitzar quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).
 - 2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es.
3. Revisar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere.
4. Analitzar les Unitats Externes de Mares.
 - 4.1 Establir quines haurien de ser les funcions del pedagog/a en les Unitats Externes de Mares.

En resum, aquest treball ens parlarà 1) del desconeixement del sistema penitenciari i intentarà apropar-nos la realitat de les institucions penitenciaris, 2) de l'objectiu educatiu que marca la Constitució, 3) de la discriminació i les desigualtats de gènere dintre dels centre penitenciaris, 4) de les Unitats de Mares i, finalment, 5) del paper del pedagog/a. Tot això es trobarà estructurat en tres parts que es poden consultar a continuació.

Per finalitzar aquesta introducció és deixarà el procés de treball realitzat en aquest estudi. A continuació es podrà consultar els passos seguits de forma cronològica.

	Primer contacte amb el tema del TFG a través de l'assignatura <i>Pedagogía Penitenciaria</i> cursada a la Universitat de Santiago de Compostela. Lectura del document <i>La Prisión paso a paso</i> .
Novembre	Primer contacte amb la criminologia feminista i amb les Unitats Externes de Mares. Primer contacte amb les figures i obres de Concepción Arenal i Victoria Kent. Proposta de treball. Redacció de l'índex del TFG.
Gener	Inici de la redacció del TFG amb la justificació i els objectius.
Febrer	Redacció del procés de treball i recerca. Recerca en Bases de Dades. Revisió d'articles. Redacció del Marc Teòric.
Març	Finalitzar la redacció del Marc Teòric. Realitzar les correccions comentades amb la tutora al TFG.
Maig	Lectura de <i>Democracia de la Abolición</i> , de Angela Davis. Redacció de les conclusions, resultats i discussió.

Figura 1. Procés de revisió bibliogràfica

Aquesta segona taula, aportarà les dades i passos seguits en relació a les entrevistes realitzades.

Febrer	Establir contacte amb les persones a qui vull realitzar l'entrevista.
Març	Redacció de les entrevistes.
Abril	Validació de l'entrevista per part de tres professors/es de la URV.
Abril-	Realització de les entrevistes.
Maig	Transcripció i anàlisi de les entrevistes.

Figura 2. Procés d'elaboració de les entrevistes.

2 Marc teòric

2.1 PART I. EL SISTEMA PENITENCIARI.

2.1.1 Els Centres Penitenciaris com a espai per a la reeducació.

D'acord amb el Ministeri de Justícia i Interior (1996), tal com hem vist a la introducció (punt 1), el Real Decret 190/1996 ens diu que *el fin primordial es la reeducación y la reinserción social de los sentenciados a penas y medidas de seguridad privativas de libertad, así como la retención y custodia de los detenidos, presos y penados y la asistencia social de los internos, liberados y de sus familias*. En aquesta línia, la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (n.d.)⁶, la qual administra la política penitenciària i de la qual depenen els establiments penitenciaris, ens diu el següent sobre l'article 25.2 de la Constitució Espanyola: *las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo de la misma gozará de los derechos fundamentales (...), tendrá un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad*.

Llavors, podem dir que la funció del sistema penitenciari és doble: per una banda es punitiva, es reclouen i "castiguen" les persones que han comés un delictes, i, per l'altra, vetllen per a que els establiments penitenciaris siguin un lloc que afavoreixi la reeducació dels i les reclusos/es i que d'aquesta forma puguin desenvolupar uns valors i una conducta pro-social que els ajudi en la seva reinserció a la societat i a la convivència en aquesta d'una forma harmoniosa (Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013).

⁶ Secretaria General d'Institucions Penitenciàries. (n.d.). *El sistema penitenciario español*. Extret de: <http://www.interior.gob.es/documents/642317/1201664/El+sistema+penitenciario+espa%C3%B1ol+%28NIPO+126-11-088-5%29.pdf/c1136167-f1fd-400f-b81b-7d3c9b4a3c79>

Mercedes Gallizo Llamas (n.d., a Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, n.d.) assegura que *una tarea principal al mismo nivel que la seguridad y la garantía de custodia de los internos y del cumplimiento de las penas a las que fueron condenados, su rehabilitación a través de la educación, el trabajo y el tratamiento de sus problemas de salud física y mental. La cárcel debe ser una escuela de libertad. Un espacio para que el interno encuentre nuevas motivaciones para vivir en libertad, adquiera nuevos valores, aprenda el respeto que debe a los demás y que le deben a su vez los otros, halle nuevas sendas por las que conducir su vida a través de las cuales pueda reintegrarse en sociedad.*

Per aconseguir aquesta reeducació, d'acord amb Lorenzo Moledo i Santos Rego (1997, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013) ens diuen que el tractament ha d'incloure activitats terapèutiques-assistencials, formatives, educatives, laborals, socioculturals, recreatives i esportives. Per una altra banda, el Reglament Penitenciari, en el seu article 110, ens diu que per aconseguir aquesta finalitat educativa i resocialitzadora, les Administracions Penitenciàries hauran de:

- Dissenyar programes formatius orientats a desenvolupar les capacitats dels interns/es.
- Utilitzar programes i tècniques de caràcter psicosocial que abordin els comportament, situacions o problemàtiques que els hagin fet delinquir en el passat.
- Potenciar i facilitar el contacte de l'intern amb l'exterior.

S'aprofundirà més en el tractament i la intervenció amb les persones delinqüents quan es parli de la Pedagogia Penitenciària (punt 2.2.2).

Tot i això, ens podem qüestionar perquè és tant important aquesta dimensió educativa en un establiment penitenciari. D'acord amb els articles 25.2 i 27.1 de la Constitució Espanyola, l'educació es fonamental en l'àmbit penitenciari, ja que es una eina essencial per al procés de tractament i perquè, en definitiva, és un dret de les persones (Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013). Tot i això, no podem negar que aquesta educació

2.1.2 Tipus d'establiments penitenciaris.

Centres Penitenciaris Ordinaris (CP)

[illegible]

Figura 3. Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (n.d.). *Mapa de Centros Penitenciarios Ordinarios (Marzo 2011)*.

⁷ Secretaria General d'Institucions Penitenciàries. (2014). *El sistema penitenciari espanyol*. Extret de: <https://prisionesformacion.com/wp-content/uploads/el-sistema-penitenciario-espanol.pdf>

Centres d'Inserció Social (CIS)

A principis de 2014 es comptaven amb 33 Centres d'Inserció Social, els quals estan destinats a interns/es que compleixen la seva pena en Mesures de Règim Obert o que es troben prop de completar el seu procés de reinserció en la societat.

D'acord amb la professora de la Universitat de Santiago de Compostela, Mar Lorenzo (2020)⁸, a Espanya comptem amb 58 Serveis de Gestió de Penes i Mesures Alternatives (SGPM), les quals estan integrades als CIS o, en cas de que no es compti amb aquest centre, els trobem als mateixos CP.

Unitats Externes de Mares (UEM)

Figura 4. Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (n.d.). *Mapa de Centros de Inserción Social y Unidades de Madres (Marzo 2011).*

A Espanya hi ha 3 Unitats Externes de Mares, ubicades a Sevilla, a Madrid i a Menorca.

Les UEM neixen del dret de les mares i dels infants de no ser separats encara que la mare hagi estat condemnada a una pena privativa de llibertat. A

l'Estat Espanyol els infants poden estar amb les seves mares en un establiment penitenciar fins al 3 anys d'edat. Com que el medi penitenciar sol se hostile i no es adequat per al correcte desenvolupament de l'infant, es creen unes unitats fora del CP ordinaris. Les UEM són una experiència pionera a Europa.

⁸ Lorenzo Moledo, M. (2020). Tema 1: *O sistema penitenciario español: historia, tipos de centros e características*. Pedagogía Penitenciaria [Apunts acadèmics]. Extret del Campus Virtual de la USC.

Aquestes unitats seran descrites amb més detall en la Part III (2.3) d'aquest treball.

Hospitals Psiquiàtrics Penitenciaris o Centres Psiquiàtrics Penitenciaris (CPS)

Al nostre país comptem amb 2 Hospitals Psiquiàtrics Penitenciaris, a Alicante i a Sevilla. Aquests establiments són centres destinats al compliment de penes privatives de llibertat en els casos que a la persona reclusa se li hagi diagnosticat un trastorn mental, els quals sovint els impedeixen comprendre la il·legalitat de l'acte delictiu.

Unitats Depenents

Comptem amb 14 Unitats Dependents, les quals, juntament amb els CIS, són els utilitzats per al compliment de les mesures de Règim Obert. La gestió d'aquests centres es fa de forma preferent per entitats, associacions i ONGs amb la supervisió de l'Administració Penitenciària.

2.1.3 Introducció a la criminologia feminista. Una mirada des de la perspectiva de gènere.

La criminologia tradicional ha estat considerada com una ciència creada per homes i destinades per a homes, és a dir, destinada per entendre la criminalitat masculina de forma exclusiva. Per aquest motiu, durant molt de temps, la criminologia feminista ha estat invisibilitzada (Quiroga Carrillo, A & Lorenzo Moledo, M., 2019)⁹. Lombroso i Ferrero (1895, a Quiroga & Lorenzo, 2019) van ser els primers en abordar la criminologia femenina y, en les seves teories, van concloure que les dones que delinquen eren éssers antinaturals, ja que no només estaven vulnerant la llei, sinó que també estaven desobeint els rols femenins esperats. Per això, d'acord amb Durán (2009), alguns autors

⁹ Quiroga Carrillo, A & Lorenzo Moledo, M. (2019). Contribuciones de la criminología feminista para el estudio de la delincuencia femenina. A Reyes Fernández Gonzáles, M. et al. *VI Xornada Universitaria Galega en Xénero* (89-98). A Coruña: edició de Ana Jesús López Díaz, Eva Aguayo Lorenzo & Águeda Gómez Suárez.

proposaven que per tal de prevenir la delinqüència femenina, les dones s'havien d'ajustar als seus rols.

Així doncs, durant molts anys la criminologia feminista no es considerava d'interès en l'àmbit científic. Tot i això, durant la dècada de 1960, aproximadament, comença una lluita contra aquesta mirada androcèntrica que dona força al sorgiment d'aquest àmbit.

Una de les primeres definicions que es fa sobre aquesta disciplina, la proporciona Naffine (1987, a Quiroga & Lorenzo, 2019) i diu el següent: *grupo de teorías destinado a desvelar el sesgo masculino del conocimiento y cuestionar las teorías tradicionales del comportamiento y la naturaleza humana*. A finals del segle XX van començar a sorgir més teories i estudis sobre la criminologia feminista i Chesney-Lind & Morash (2013) van reformular l'anterior definició de manera que van descriure la criminologia feminista com una disciplina que *teoriza sobre el género en términos de identidad individual y las interacciones que se producen en un sistema macro nivel que pauta las estructuras de género*.

Actualment, podem definir la criminologia feminista com aquella centrada en documentar les experiències de les dones i adolescents delinqüents, deixant de banda els estudis androcèntrics que comparaven els actes delictius femenins amb els masculins (Chesney-Lind & Shelden, 2014, a Quiroga & Lorenzo, 2019).

Aquesta disciplina també ha contribuït a avançar en el coneixement de les interseccions entre varies formes d'opressió (més endavant es tornarà a parlar del concepte d'interseccionalitat). Tot plegat, a contribuït a l'aparició de la criminologia feminista negra, la qual es centra en les formes d'opressió relacionades no només amb el gènere sino també amb la raça, el classisme, l'orientació sexual i la identitat religiosa com a factors discriminants en l'àmbit de la delinqüència (Mallicoat, 2019, a Quiroga & Lorenzo, 2019). Llavors, podem observar que no només hi ha una tendència en la aquesta disciplina, sinó que n'hi ha varies i depenen de la corrent feminista que segueixin, dels

factors que incloguin en el seu anàlisi, etc. Tot i això, la criminologia feminista tenen amb una sèrie de característiques compartides:

- El gènere es l'eix sobre el que gira la investigació científica.
- Analitza les relacions de poder patriarcal i de desigualtat sistemàtica, les quals veurem que tenen greus efectes en la població femenina reclusa.
- Les formes en que les dones accedeixen al delictes són diferents de les dels homes (Steffensmeier & Allan, 1996).
- Les expectatives atribuïdes als homes i a les dones són diferents i afecten a com s'organitza la vida social, és a dir, les expectatives afecten als rols de gènere imposats per la societat. S'entén, en aquesta línia, la masculinitat d'una forma positiva i la feminitat, negativa (Renzetti, 2010). Com s'ha vist anteriorment, les dones que delinqueixen estan incomplint el seu rol i, per tant, "són éssers antinaturals".
- S'examina la delinqüència, els processos de victimització i el pas pel sistema judicial i penal en un context d'intersecció (classe social + ètnia + gènere) (Renzetti, 2010). Amb contextos d'intersecció ens referim a que la discriminació ve donada per una sèrie de factors o aspectes que es donen al mateix temps. En aquest cas podem dir que, a més de la delinqüència, influeix el gènere, l'ètnia i la classe social, sobretot, però també l'orientació sexual, la religió o l'edat.

Per acabar amb aquesta part, es farà un ràpid recorregut per les etapes que ha passat la criminologia feminista. D'acord amb Quiroga i Lorenzo (2019), Almeda Samarancha (2017)¹⁰ i Durán Moreno (2009)¹¹ podem distingir les següents etapes:

¹⁰ Almeda Samarancha, E. (2017). Criminologías feministas, investigación y cárceles de mujeres en España. *Papers* 2017, 102(2), 151-181. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2334>

¹¹ Durán Moreno, L.M. (2009). Apuntes sobre criminología feminista. *Revista Jurídica del Departamento de Derecho*, 1. Extreta de: https://biolex.unison.mx/index.php/biolex_unison_mx/article/view/133/128

1) Primera onada (dècada dels 70 – dècada dels 90)

Durant aquestes dècades es fa una revisió de la criminologia tradicional (que es caracteritzava per la seva mirada androcentrista) i és creen les primeres teories que inclouen el gènere, de manera que s'estaven omplint els buits que havia deixat la criminologia tradicional. Es van abandonant les teories positivistes que explicaven la delinqüència femenina a través de factors biològics i sexistes.

Chensey-Lind (1989) exposa la hipòtesis de la marginació econòmica i feminització de la pobresa.

2) Segona onada (dècada dels 90 – 2.000)

S'exposen les dificultats que han tingut les dones per investigar i publicar sobre aquest tema. A més, les autores comencen a publicar i redacten noves teories i en critiquen algunes altres.

Sorgeix una diïversificació de les línies d'estudi: relació entre victimització i delinqüència, discriminacions presentades en el sistema de justícia criminal, delinqüència juvenil...

Es creen marcs teòrics específics: Desigualtat de gènere i marginació econòmica, socialització diferencial, Teoria relacional i Teoria de la trajectòria cap a la delinqüència.

Finalment, s'estableixen tres premisses bàsiques que, en l'actualitat, segueixen guiant la investigació en aquest camp: 1) Les desigualtats que sofreixen les dones en la societat determinen el seu comportament delictiu, 2) Homes i dones tenen experiències de vida i motivacions per al delicte completament diferents, per la qual cosa el sistema judicial i penal no hauria d'estar dissenyat per a tractar-los en iguals condicions, 3) Programació socioeducativa específica amb perspectiva de gènere, superant el tractament de redomesticitat que permea el tractament als centres penitenciaris.

3) Tercera onada (2.000 – actualitat)

És comença a parlar del fenomen de la interseccionalitat i de la seva impotència (Crenshaw, 1989). Aquest fenomen ens diu que la discriminació

es dona a través de la interrelació entre diferents factors, principalment la classe social, l'ètnia i el gènere, però també influeixen l'orientació sexual i l'edat. Es parlarà de la discriminació de la dona més en profunditat en el punt 2.3.1 *Situació de la dona en un centre penitenciari*.

2.2 PART II. LA PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA I PAPER DEL PEDAGOG/A EN ELS CENTRE PENITENCIARIS.

2.2.1 La pedagogia penitenciària.

D'acord amb la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (2010) “ en un sistema penitenciari que tiene como objetivo la reinserción social es imprescindible contar con equipos de profesionales cualificados y con un alto nivel de implicación”, de la mateixa manera que serà molt complex assolir aquest objectiu sinó partim d'una intervenció educativo-comunitaria que consideri la presó com una institució educativa (Garrido, 1988, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013). Llavors, podem assegurar que reconèixer aquesta naturalesa educativa dels centres penitenciaris i de la mateixa intervenció amb els usuaris/es, implica reconèixer la importància de la figura del pedagog/a. Aquest professional està format i preparat per dissenyar, implementar i avaluar projectes, en lloc dels voluntaris/es que actualment estan duent a terme la intervenció i que no tenen, generalment, formació pedagògica, psicològica o criminològica (Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013; Gil Cantero, F., 2010¹²).

Tot i que, com ja s'ha comentat, els centres penitenciaris no són l'espai més adequat per a l'educació, en l'actualitat hi ha programes socioeducatius que estan tenint bons resultats (entre els efectes positius del tractament en aquest àmbit trobem la millora del clima social i la disminució de la violència dintre els CP). D'acord amb Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L. (2013) aquestes intervencions que estan resultant exitoses no haurien d'acabar quan l'intern/a surt del CP, sinó que haurien de continuar en el

¹² Gil Cantero, F. (2010). La acción pedagógica en las prisiones. Posibilidades y límites. *Revista Española de Pedagogía*, 245, 49 – 64. ISSN 0034-9461

marc comunitari per potenciar el procés de reinserció. En tot aquest procés, hem de tenir en compte la importància d'integrar la figura del pedagog/a en el Cos Tècnic d'Institucions Penitenciàries. Per una altra banda, a més de continuar amb el procés de tractament fora del CP, també hem de procurar que aquest procés o intervenció estigui centrada en la persona i no en el programa en si (Barlow, 2005, a Gil Cantero, 2010).

Tenint en compte la importància presentada en torn a la figura professional de l'àmbit de la pedagogia, podem començar a definir el concepte de Pedagogia Penitenciària. Aquesta disciplina ha d'integrar tres àmbits en la seva intervenció: l'escolar, la laboral i el tractament terapèutic. Tot seguit s'aprofundirà en la pedagogia terapèutica penitenciària, però abans hem d'analitzar quins principis hem de seguir per tal de que la nostra intervenció tingui èxit. Aroca Montolío (2010, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013) ens exposa una sèrie de principis per dur a terme una intervenció efectiva:

- Programes que tinguin un model conceptual que es basi en la perspectiva cognitiu-conductual en la seva versió educativa i terapèutica.
- Utilització de tècniques educatives cognitivo-conductuals que aconseguixin canviar tant la forma de comportar-se com la forma de pensar.
- Intervenció dirigida a l'assoliment de noves conductes adaptatives o prosocials, a la reducció de futures conductes violentes i a compensar els dèficits dels delinqüents. Gil Cantero (2010), en aquest sentit, ens subratlla la importància de treballar amb els/les delinqüents, no sols els factors de risc que els poden dur a delinquir, sino també donar-los recursos i ferramentes per a que puguin millorar els seus estils de vida (Ward et al., 2007; Ward i Gannon, 2006).
- Valoració i intervenció dirigida a disminuir els factors de risc que provoquen les conductes violentes.
- Dissenyar programes clarament dirigides i estructurades.
- Formació apropiada dels professionals.

- Introducció a la perspectiva familiar en la intervenció perquè l'usuari rebi tot el suport possible quan surti del CP.

A tot això podem afegir que un dels nivells en els que treballa la pedagogia és que la intervenció sigui personalitzada, que es fomenti un clima més “humà” on les identitats específiques, aspiracions i desitjos dels presos/es siguin tingudes en compte (Gil Cantero, 2010).

Per acabar amb aquest punt es parlarà de la Pedagogia Terapèutica Penitenciària: que és, quins objectius té i com els assoleix. Aquesta pedagogia va dirigida a avaluar i/o elaborar programes amb la finalitat de facilitar la reeducació, la reinserció social i la no reincidència al sistema penitenciari. És a dir, és un tipus de pedagogia que pretén assolir l'objectiu educatiu dels establiments penitenciaris (Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013). Per aconseguir aquesta finalitat Aroca Montolío (2010, a Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L., 2013) ens proposa dos objectius:

- 1) Incorporar tècniques cognitives i conductuals orientades a modificar els patrons de reforçament de les conductes violentes. Per assolir aquest objectiu hem d'incorporar una sèrie de components (Aroca Montolío, 2010; Garrido i López, 2005; Goldstein, Glick i Gibbs, 1998; Goldstein, Sprafkin, Gershaw i Klein, 1989): autocontrol i control de la ira, metacognició per valorar críticament el pensament propi, habilitats socials i de comunicació, habilitats socials i de comunicació, habilitats cognitives de resolució de problemes; pensament creatiu per pensar en diverses alternatives prosocials que ens permetin solucionar un problema, raonament crític, presa de perspectiva social, millora dels valors i gestió emocional.
- 2) Intervenir en aspectes cognitius per modificar creences errònies i sistemàtiques sobre aquelles idees, pensaments i distorsions que mantinguin la conducta delictiva. Per assolir-ho s'han creat programes que han resultat molt eficaços com: Programa de Pensament Prosocial (Garrido i López, 2005), Programa d'Habilitats Socials i Autocontrol en

l'Adolescència (Goldstein et ál., 1989) i el Programa EQUIP (Gibbs, Potter i Goldstein, 1995).

2.2.2 Funcions del pedagog/a penitenciari.

El pedagog/a penitenciari és una figura que no es contempla en tots els documents. Entre altres, podem observar que als documents de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, *El sistema penitenciario español* (2010 i 2014) i *La prisión paso a paso* (2010)¹³, no és menciona de forma específica la figura del pedagog/a, ni les seves funcions, tasques ni importància d'aquesta figura. D'acord amb Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L. (2013) *la realidad nos sitúa ante un panorama cuando menos desolador para este profesional (...), este resulta poco habitual en los equipos de tratamiento*. D'acord amb la llei vigent els establiments penitenciaris si que compten amb la figura dels professionals de la pedagogia i les seves tasques són especificades per a garantir el seu compliment, tot i això Gil Cantero (2010) ens diu que *el clima paulatina de desprofesionalización educativa tiene una clara manifestación en los textos legales*. Això es manifesta de diverses formes, entre elles, l'autor menciona que a l'any 2010 es comptaven 12 anys des de les últimes oposicions per al Cos Tècnic d'Institucions Penitenciàries en matèria de Pedagogia i que aquesta situació empitjora en el cas de l'Educació Social. Aquesta última especialitat ha estat desvaloritzada fins al punt que el lloc que hauria d'ocupar aquesta figura ha estat ocupada per altres professionals d'entre els funcionaris de vigilància, encara que no pertanyessin a aquesta branca professional.

¹³ Secretaria General d'Institucions Penitenciàries. (2010). *La prisión paso a paso*. Extret de: <http://www.interior.gob.es/documents/642317/1201664/La+prisi%C3%B3n+paso+a+paso+%28NIPO+126-10-104-2%29.pdf/41d6fc3a-e85b-4d73-a22d-ac1ebf17fea4>

Tot i això, les funcions de tots dos professionals consten al Reglament Penitenciari de 1981. D'acord amb el Ministeri de Justícia (1981)¹⁴ les funcions del pedagog/a en un establiment penitenciari són cinc.

- 1) Estudiar a l'intern des del punt de vista del seu historial escolar, grau cultura i nivell d'instrucció, valorant l'abast dels seus coneixements, especialment els instrumentals, les activitats expressives i aficions, aportant la informació corresponent a l'estudi de la seva personalitat.
- 2) Executar els mètodes de tractament de naturalesa pedagògica..
- 3) Assistir com a Vocal en les reunions del Equip de Tractament, participant en els seus acords i actuacions.
- 4) Procurar la coordinació adequada de les tasques escolars, culturals i esportives amb mètodes de tractament programats.
- 5) Complir amb les tasques encomanades pel Director.

Totes aquestes funcions també les podem veure exposades a l'article de Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolí, C. & Alba Robles, J.L. (2013), *La pedagogía penitenciaria en España: luces y sombras*, i a l'article de Garcia Sancho, J.F. (2006)¹⁵ *La función pedagógica en el ámbito penitenciario: una aproximación dentro del marco jurídico-institucional de Cataluña*. Tot i que Catalunya té competències pròpies en matèria penitenciària, les tasques del pedagog/a són les mateixes que a la resta de comunitats.

Per tancar aquesta part del treball, cal mencionar que aquestes funcions son molt generals, especialment la darrera, i segons l'autor Gil Cantero (2010) *son una fiel expresión de la falta de confianza real en las posibilidades educativas en las prisiones*.

¹⁴ Ministeri de Justícia. (1981). *Real Decreto 1201/1981, de 8 de mayo, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario*. (p. 28). Extret de: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1981/149/R14357-14556.pdf>

¹⁵ Gracia Sancho, F.J. (2006). *La función pedagógica en el ámbito penitenciario: una aproximación dentro del marco jurídico-institucional de Cataluña*. *Revista UT*, 3, 247-258.

2.3PART III. Unitats externes de Mares.

2.3.1 Situació de la dona en un centre penitenciari.

Per entendre i poder analitzar la situació de la dona en un establiment penitenciari primer és necessari poder establir un perfil generalitzat d'aquesta que ens permeti entendre-la. D'acord amb Almeda (2017) el perfil de la dona delinqüent corresponia a l'expressió "l'exclusió de l'exclusió", és a dir, dones que pertanyen als sectors més marginals i que han estat discriminades i apartades de la societat de forma reiterada i sistemàtica. Durán (2009) ens diu que un alt percentatge de les dones delinqüents provenen de sectors de la població econòmica i socialment desfavorits. A més, afegeix que dintre aquests sectors, les dones es possible que hagin estat maltractades al llarg de la seva vida. A continuació s'especificaran els factors que conformen el perfil de la dona delinqüent.

La Teoria feminista de les trajectòries cap a la delinqüència és una de les perspectives més importants en l'actualitat i, dintre aquest marc teòric, Brennan et al. (2012, a Quiroga & Lorenzo, 2019) detecten diferents perfils de dones delinqüents, cada una amb unes necessitats concretes:

- Dones que cometen delictes relacionats amb les drogues i contra la propietat: són dones amb experiències reduïdes de victimització¹⁶, però amb una altra criminalitat associada a les seves addiccions, tot i que no compten amb un historial delictiu violent. Generalment, ho han tingut problemes en el transcurs de la seva infància i no tenen problemes psicològics.
- Dones delinqüents marginals en subcultures antisocials: han estat marginades de forma reiterada al llarg de la seva vida, pertanyen a barris amb alts índex de criminalitat i les seves famílies també poden haver estat implicades en actes criminals. No solen tenir malalties mentals ni problemes psicològics greus.

¹⁶ Quan parlem de victimització ens referim a que la dona, en aquest cas, hagi pogut patir abusos sexual i/o físics, que pateixin malalties mentals, que hagin mantingut relacions tòxiques o abusives, etc. al llarg de la seva vida.

- Dones delinqüents antisocials i agressives: presenten una agressivitat impulsiva, falta d'autocontrol i una personalitat antisocial. No tenen habilitats ni eines per donar estabilitat a la seva vida i, en alguns casos, són dones sense sostre. Poden ser dones que han patit abusos per part dels progenitors i presenten evidències d'abandonament i fracàs escolar.

Yagüe Olmos i Cabello Vázquez (2005), per la seva part, també estableixen una sèrie d'aspectes que s'observen en la majoria de les recluses. Alguns d'aquests punts, coincideixen amb el que expliquen Quiroga i Lorenzo (2019).

- La majoria venen d'un medi urbà.
- Mort d'algun dels progenitors viscuda com un esdeveniment traumàtic.
- Absència de la figura paterna.
- Institucionalització en alguna etapa de la seva vida.
- Situacions problemàtiques amb la família d'origen.
- Fracàs escolar.
- Un 75% de les recluses tenen al menys un fill/a, al qual van tenir en una edat precoç.
- El 64% ja ha comès el seu primer delicte als 25 anys.
- La majoria tenen problemes de drogodependència, problemes que s'inicien en edats temperanes.
- A diferència de la població masculina, les dones tenen una necessitat més forta de parlar i explicar allò que els passa, intentant buscar una solució als problemes que les han dut a la situació actual.

Així doncs, la presó és *un eslabón suelto en esta cadena plagada de loables intentos y sonoros fracasos (...). Fracasos fraguados en la infancia, consolidados desde la adolescencia, arrastrados en la prisión y atestiguados en los altos índices de reincidencia conocida*. Això vol dir que, després d'observar aquesta llista d'aspectes de fracassos, drogodependència i maltractament, els centres penitenciaris són una part més del recorregut vital d'aquestes dones, en concret, i de la població penitenciària, en general.

L'any 2003 les dones representaven un 8% del total de la població reclusa. Aquesta xifra, tot i que en un primer moment en pot semblar mínima i per això sovint passa desapercebuda i resta invisibilitzada (gairebé ni ha estudis de les característiques específiques de la delinqüència femenina), representa un percentatge molt elevat si el comparem amb altres països d'Europa (Yagüe Olmos, C. i Cabello Vázquez, M.I., 2005)¹⁷. De la mateixa manera, España té un baix percentatge de criminalitat en comparació amb altres països, però és un dels estats amb taxes més altes d'empresonament degut a la duresa del Codi Penal Espanyol (Díez, 2006, a Gea Fernández, 2016). Tornant al cas de les dones, la mitjana d'edat d'aquestes és de 35 anys, per al qual cosa queda en especial rellevància la seva situació com a mares, ja que durant aquesta edat és possible que ja siguin mares o que ho siguin pròximament. La situació de la dona com a mare és un dels temes que també tractarem en aquesta part.

Aquesta situació d'invisibilitat ja és per si una discriminació cap aquest col·lectiu, però a aquesta se li sumen moltes més, sent les dones del sistema penitenciari un col·lectiu altament discriminat i al qual se li han vulnerat els drets de forma sistemàtica i reiterada. D'acord amb Yagüe Olmos, C. i Cabello Vázquez, M.I. (2005) i Gea Fernández, Mª J. (2016)¹⁸ podem enumerar les següents:

- Tradició de l'empresonament femení en pitjors condicions i un vuit respecte els seves necessitats específiques.
- Dificultats per a la classificació i separació de les dones d'acord amb el seu grau, característiques personals, penals i/o penitenciàries, influenciat per la escassetat de mòduls i presons de dones.
- Major dispersió geogràfica, la qual cosa fa que el dret d'estar internat en una institució propera a la seva llar sigui greument vulnerat en el cas de les dones. Això provoca que les dones siguin allunyades de les seves

¹⁷ Yagüe Olmos, C. & Cabello Vázquez, M.I. (2005). Mujeres jóvenes en prisión. *Revista de estudios de juventud*, 69, 30 – 47. ISSN-e 0211-4364

¹⁸ Gea Fernández, Mª J. (2016). Maternidad en prisión. Situación de los hijos e hijas que acompañan a sus madres compartiendo condena. *Papers* 2017, 287 – 310. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2339>

xarxes de suport, les seves famílies, etc. Tot plegat provoca important impactes emocionals i psicològics en la dona.

- Translació dels règims penitenciaris i dels mecanismes de control i seguretat propis del món masculí (reclusos amb perfils de sofisticació criminal, més perillositat, etc.) a la reclusió femenina. Això vol dir que les polítiques penitenciàries, sistemàticament dissenyades per als establiments masculins i pensades de forma explosiva per a homes, s'apliquen a les dones sense plantejar-se les diferències entre gèneres més enllà de les diferències biològiques i sanitàries.
- Desigualtat en l'àmbit formatiu i en l'accés al mercat laboral.
- Major càstig i disciplina, les mateixes infraccions que cometria un home, si les fa una dona són percebudes com més greus i castigades més durament.
- Patologització i oblit de les necessitats físiques i psicològiques de la dona. Es fomenten i repeteixen els estereotips tradicionals de "bruixa, boja o histèrica", herència de la criminologia positivista (aquesta deia que les dones són inferiors biològica i intel·lectualment que els homes). En aquest sentit les dones a les presons estan sobre diagnosticades i medicades en casos de "malalties mentals", mentre que les seves històries d'abusos i maltractament són oblidades.
- Escassa atenció ginecològica.

D'acord amb Ballesteros i Almeda (2015, a Gea Fernández, Mª J., 2016) és necessari donar a conèixer aquestes discriminacions i fer-ne un anàlisi amb un enfocament feminista i interseccional que permeti donar visibilitat a les particularitats de la dona com a delinqüent tenint en compte variables com l'estrangeria, la diversitat sexual, la presència de drogodependències, malalties mentals, discapacitats i diferències ètniques. Gea Fernández (2016) afegeix a aquesta llista la maternitat, tenint en compte que al 2006, un 85% de les dones preses a l'Estat Espanyol eren mares (Arola, 2010, a Gea Fernández, 2016).

Una de les raons per les quals s'ha d'analitzar la delinqüència femenina en concret són les raons per les quals la dona accedeix a aquesta. Generalment l'exclusió social és el factor explicatiu predominant per les quals les dones

accedeixen al delictes, sent els delictes contra la salut pública els que més cometes. Però també hi ha altres factors que hi influeixen com la desestructuració o disfunció familiar, el fracàs escolar, la exposició temprana als models de delinqüència, drogodependències, inestabilitat afectiva i una personalitat immadura. A més, en la majoria de casos, ens trobem que les dones entenen l'activitat delictiva com una activitat econòmica de supervivència (Yagüe Olmos, C. i Cabello Vázquez, M.I., 2005).

Tot i que no hi ha una única teoria vàlida per explicar l'origen de la delinqüència, una de les més extenses es la Teoria de la Tensió (Agnew, R., 1992, a Garrido, Stangeland i Redondo, 1999). Segons aquesta teoria les persones poden generar emocions de frustració, ira, ràbia, tristesa i impotència, entre altres, les quals són conseqüència de certes situacions com els maltractaments infantils, els abusos sexuals, l'assetjament escolar, la violència de gènere, les expectatives no complertes, etc. Aquestes situacions i les respectives emocions que generen provoquen tensió en l'individu el qual, si aquesta tensió es torna crònica, pot prendre mesures correctives que corregeixin la situació que provoca tensió. Aquestes mesures sovint prenen el camí de la delinqüència. En el cas de les dones, hi ha un alt percentatge que han patit violència de gènere, la qual pot ser considerada un motiu de tensió.

Per una altra banda, la presó, en el cas de les dones, actua com un mecanisme de controls social i de redomesticitat. És a dir, d'acord amb Lorenzo (1995, a Lorenzo, 2020)¹⁹ la presó és un últim intent en el "contínuum harmònic de control" de la societat per tal de subordinar la dona i fer que encaixi als rols i estereotips de gènere. Així doncs, s'intenta reeducar les dones i socialitzar-les per a que encaixin en el paper que se'ls ha assignat. Això es realitza a través del tractament penitenciari de manera que les recluses tenen menys programes de tractament i de pitjor qualitat. A més, aquests programes o activitats porten implícita la imatge tradicional de la dona com a cuidadora de la llar i de la família, reduint la seva formació a la ètica de l'espai privat, reproduint els

¹⁹ Lorenzo Moledo, M. (2020). Tema 5: *A muller nos centros penitenciarios: a dobre discriminación*. Pedagogía Penitenciaria [Apunts acadèmics]. Extret del Campus Virtual de la USC.

estereotips de gènere i limitant el desenvolupament de les competències que els resultarien necessàries per a la seva vida en llibertat (Almeda, 2002, a Gea Fernández, 2016).

D'acord amb la professora Lorenzo (2020), per últim, quan les dones comencen la seva vida en llibertat, aquesta està marcada d'una forma rigorosa pels estigmes socials (es percebuda com una delinqüent i a més com una persona que a trencat amb el seu rol de gènere), per les dificultats de tornar al món laboral (discriminada per ser una ex presa i per les desigualtats de gènere que pateixen totes les dones) i, com a conseqüència d'això, les dones tornen als contextos que les han dut a l'exclusió i a la delinqüència. Tot plegat, significa que entren en una espiral d'exclusió social i de discriminació sistemàtica que les impedeix prosperar.

2.3.2 Els infants en el Sistema Penitenciari.

El infants han estat un grup invisibilitzat al llarg de la història, sent que fins la dècada de 1989 aquest col·lectiu no havia estat el protagonista de ninguna investigació. No es d'estranyar, llavors, que la infància en un context com el sistema penitenciari, estigui tan oblidada i hi hagi tan poca informació sobre ella (son ignorats per les estadístiques oficials, de forma que resten "inexistents"). En aquesta part, s'exposarà la situació dels nens i nenes privats de llibertat i dels seus drets. Quan parlem de privació de llibertat, en aquest cas ens estem referint a "los niños y niñas que conviven con sus madres encarceladas mientras estas cumplen la pena impuesta en un régimen cerrado. Son diversas las formas en las que una mujer puede acceder a este derecho, ya sea reclamándolo una vez ingresa en prisión y tiene a su hijo i a su hija fuera; en condiciones de detención acompañada del menor; habiendo sido arrestada estando embarazada; o habiéndose quedado embarazada mientras estaba cumpliendo condena" (Gea Fernández, 2016).

Aquesta autora sintetitza al seu article alguns principis en els quals es sustenten els drets dels infants. En aquest apartat es parlarà de dos d'aquests, els quals entren en conflicte quan parlem de la infància privada de llibertat:

- Prevalença de l'interès superior de l'infant.
- Dret a la vida, la supervivència i al seu desenvolupament, entenent que tots els infants tenen dret a viure i a experimentar un desenvolupament adequat.

Per al desenvolupament d'aquest punt també hem de tenir en compte la Llei Orgànica 13/1995 sobre la modificació de la Llei Orgànica General Penitenciària 1/1979 que diu que els fills/es de les recluses poden residir juntament amb elles en els centres penitenciaris fins que compleixin el 3r anys de vida (art.38.2). Depenent del país, l'edat màxima de l'infant fins que es separat de la mare pot canviar.

Tot i que hi ha diverses lleis i drets que vetllen pel benestar dels infants, aquests es veuen vulnerats en aquesta situació d'empresonament. Comencem per l'article 9 de la Convenció sobre els Drets dels Infants, el qual ens diu que els infants tenen dret a una família, per la qual cosa tenen dret a no ser separats dels seus progenitors. Per tal de vetllar per aquest dret, els infants no són separats de les seves mares quan aquestes internen en un centre penitenciarí però intentant complir amb aquest també l'estan vulnerant en separar-los dels seus pares (si aquests són presents a la vida de l'infant), avis, germans, familiars llunyans i altres persones que l'envolten (Gea Fernández, 2016). D'acord amb aquest autor *aunque estén junto a su madre, se encuentran fuera de un medio normalizador*. Aquest dret és veu vulnerat no només per la separació de l'infant de la família, sino també perquè la dispersió geogràfica de recursos per a dones embarassades que obliguen a la dona a allunyar-se del seu entorn. Com ja hem comentat, l'escassetat de recursos per a dones és un dels aspectes que conformen la discriminació cap a la figura femenina, la qual cosa s'incrementa en el cas dels infants.

Però aquest no és l'únic dret que es veu vulnerat. L'article 29 de la Convenció ens diu que l'educació ha d'estar orientada a desenvolupar la personalitat i les capacitats de l'infant. D'acord amb Gea Fernández (2016) i Lorenzo (2020) aquest dret també es veu vulnerat, juntament amb el seu dret a viure en un medi lliure i adient a l'infant. La presó es un medi que està

posicionat directament en contraposició a aquesta idea, doncs és un medi hostil i que pot interferir en el correcte desenvolupament de l'infant. Per acabar, hem d'entendre que el fet que els infants estiguin en un centre penitenciari suposa que entrin en una espiral d'exclusió, en el qual es perpetua les diferències de classe, de marginalitat i d'institucionalització en les seves diferents formes.

Tot plegat suposa un conflicte entre els drets dels infants. Per vetllar-ne per uns s'han de vulnerar uns altres. Llavors, quin és l'interès superior de l'infant? Què és el millor per a ell/a? Hi ha molt poca investigació sobre aquest tema i aquestes segueixen sent algunes de les qüestions a les quals cal buscar resposta.

2.3.3 Què són les Unitats Externes de Mares?

D'acord amb Yagüe Olmos i Cabello Vázquez (2005) la maternitat pot ser un punt fort que ajuda a les mares a lluitar per la seva reinserció. Això és degut al fort sentiment de responsabilitat de la figura materna cap als fills/es. Llavors, la tasca de recuperació dels fills i filles es una de les idees que més importància adquireix per a les recluses, tasca que les impulsa a lluitar cada dia. Per fer-ho, necessiten l'ajuda dels professionals de l'educació, els quals les ajuden a superar els sentiments de culpa i frustració que els suposa la presó com a situació que trenca amb el seu rol tradicional i que suposa que has fracassat en el teu paper de dona i mare.

Com hem vist, la gran majoria de les dones al sistema penitenciari són mares, per la qual cosa, aquest es un aspecte que no podem separar de la figura de la dona. Llavors, per cobrir aquesta necessitat es creen diversos recursos per a dones amb els seus fills i filles.

Concepción Arenal i Victoria Kent van ser unes de les primeres autores en proposar canvis en el sistema penitenciari espanyol, gràcies a les seves aportacions, sorgeix un sistema tal com el coneixem el l'actualitat. Dintre de les seves reformes van obrir centres penitenciaris exclusius per a dones i van destinar part d'aquests centres a les recluses amb fills i filles. Des de llavors, s'han creat diversos recursos per atendre les necessitats de les mares i els

infants del sistema penitenciari. D'acord amb Gea Fernández (2016) els espais que estan preparats per assistir a mares preses amb els seus fills i filles són: mòduls de mares dintre de presons femenines, mòduls de mares dintre presons mixtes, unitats dependents a les que poden accedir les mares preses en tercer grau i les unitats externes de mares, les quals són els establiments en els quals s'aprofundirà en aquesta part. En aquestes darreres unitats estan les dones classificades en segon grau.

● Recorrido del niño en prisión

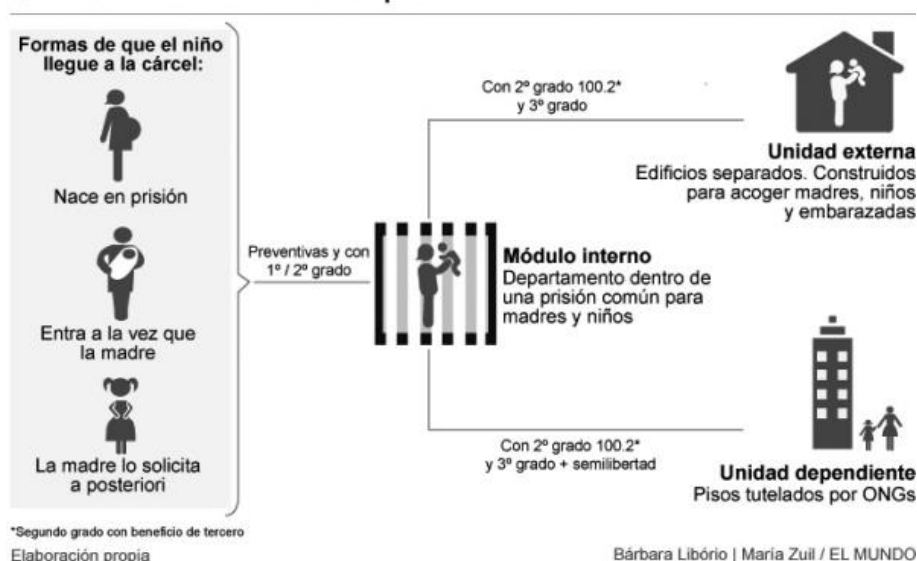

Figura 5. Zuil, M. & Libório, B. (2016).

Recorrido del niño en prisión [imatge].

Extreta de l'article: *Niños en prisión: Una condena invisible*.

D'acord amb Zuil, M. i Libório, B. (2016)²⁰ les Unitats Externes de Mares són molt diferents dels mòduls que es troben situats dintre les presons, ja que aquests conserven l'estructura i el context típicament penitenciari. En canvi, a les Unitats Externes de Mares els edificis, rutines i sistemes ja estan pensats perquè la vida dels infants dintre aquestes institucions es vegi el més normalitzada possible. És a dir, s'intenten eliminar els components més agressius del món penitenciari perquè no tinguin un impacte negatiu en el nen o nena.

²⁰ Zuil, M. & Libório, B. (2016). Niños en prisión: Una condena invisible. La mitad de los niños que viven en prisión está en cárceles comunes. *El mundo*, 4-7. Extret de: <http://www.accionculturalcristiana.org/html/revista/r111/111nin1.pdf>

Se cuida mucho que los elementos de la prisión no sean visibles para el niño. Los funcionarios no llevan uniforme ni se usa la megafonía. Se cuida también de la terminología. Ya no se habla de internos sino de residentes, no se habla de celdas sino de habitaciones. (Estrella Carrasco, subdirectora de la Unidad de Madres Jaime Garralda en Delicias, Madres; extret de Zuil & Libório, 2016)

A més en aquestes unitats les mares s'han de comprometre a realitzar els cursos i tallers ocupacionals pensats per treballar en la seva autonomia, reinserció i rehabilitació, amb la qual cosa es pot observar l'alt contingut pedagògic d'aquests recursos. Tot i això, l'any 2011 (Zuil & Libório, 2016) el govern va reduir el nombre de dones derivades a aquests centres i va interrompre la construcció d'aquests centres. Mentre que el pla inicial marcava que es construïren 6 Unitats, tan sols tres estan en funcionament en l'actualitat.

Tot i ser una iniciativa pionera i innovadora, no només a Espanya, sinó a tota Europa, i, tot i tenir aquest alt contingut pedagògic, aquestes Unitats actualment encara no es coneixen ni es potencien, per la qual cosa no hi ha molta informació disponible ni s'han fet gaires estudis ni articles sobre el tema. D'aquesta manera, hi ha moltes dades que no sabem sobre les Unitats, per exemple, quins professionals hi treballen.

A la web del Ministeri d'Interior, però, podem trobar el document *Unidades de Madres* (n.d.)²¹, on es reafirma que aquestes Unitats han estat pensades des d'un primer moment per cobrir les necessitats específiques de les mares i els infants i que, per tant, el seu funcionament és diferent, començant per la seva estructura i aparença. Aquest document descriu aquests centres de la següent forma: *las UNIDADES EXTERNAS DE MADRES de nueva creación*

²¹ Ministerio de Interior. Secretaría General de Instituciones Penitenciarias (n.d.). *Unidades Externas de Madres*. Extret de: http://www.infanciayeducacion.com/wp-content/uploads/2015/08/Unidades_Externas_de_Madres_accesible.pdf

son un valioso recurso socio-educativo puesto al Servicio de las mujeres que deben hacer frente a una responsabilidad penal, y tienen hijos menores de tres años a su cargo, como así establece el Art. 38.2 de la Ley Orgánica General Penitenciaria, para que puedan permanecer con ellas en un entorno estimulante y seguro.

Amb aquesta iniciativa s'intenta separar les Unitats de Mares dels Centres Penitenciaris Ordinaris, és a dir, dels mòduls d'embarassades que es troben dintre de les mateixes presons, i crear espais vistosos, adients per al desenvolupament de l'infant i del nen/a i la mare com a família, espais educatius i una estructura, en definitiva, amb discretes mesures de seguretat que no afectin perjudicialment al correcte desenvolupament de l'infant.

Així doncs, la finalitat de les Unitats Externes de Mares, d'acord amb el Ministeri d'Interior, concretament amb la Secretaria d'Institucions Penitenciàries (n.d.), és millorar les condicions de desenvolupament físic, maduratiu i psicològic dels fills i filles de les dones amb una pena privativa de llibertat. En aquest sentit, a més dels espais i mesures ja enumerades, es potenciarà que, de forma gradual, la mare i l'infant puguin anar fent sortides del centre per anar-se integrant a la comunitat.

El fin primordial de este nuevo concepto de prisión es el acercamiento del niño al medio social que le rodea. En el momento en que funcione a pleno rendimiento los pequeños podrán ampliar su conocimiento del medio social externo, el acercamiento a otros niños y aumentará su desarrollo a nivel socio-afectivo. (Lorenzana, L., Rubio, C. & Candela, M., 2009)²²

²² Lorenzana, L., Rubio, C. i Candel, M.. (2009). Unidad de madres: una experiencia educativa IN. *Revista Electrónica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa*, V. 2, n. 1, 47-56. Extret de: ["http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol2_num1/lorenzana-y-otros/index.html"](http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol2_num1/lorenzana-y-otros/index.html)

Pel que fa a l'ingrés en aquestes Unitats, les mares hauran de complir amb el següent perfil o característiques:

- Dones penades que tinguin al seu càrrec fills menors de 3 anys i estiguin classificades en segon grau, preferentment amb l'aplicació de l'article 100.2 del Reglament Penitenciari.
- També podran anar a aquestes Unitats dones en situació preventiva, però aquests casos són avaluats de forma individual.
- Excepcionalment podran anar dones en tercer grau en alguna modalitat contemplada als articles 82.1, 83 i 100.2, amb fills/es menors de tres anys.
- També podran anar dones en qualsevol de les situacions anteriors que estiguin embarassades, a partir del sisè mes.
- Excepcionalment, en alguns casos, l'infant podrà quedar-se amb la mare fins als 6 anys. També, si la dona, a més del fill/a menor de 3 anys, en té un altre entre 3 i 6 anys, el podrà reclamar.
- Les internes hauran de seguir un itinerari d'inserció laboral i/o formativa mentre estiguin al recurs.
- La participació de les mares serà voluntària i activa en tots els programes terapèutics que se'ls hi proposin.
- Les mares hauran de mantenir un estil de vida saludable i una conducta d'acord amb les normes de convivència de la Unitat.
- Hauran de participar en el Programa Lliure de Drogues, en cas que la dona hagi consumit drogues, i haurà d'acceptar fer-se controls analítics aleatoris quan es consideri adient.

Pel que fa als infants, la Unitat vetllarà per l'escolarització de l'infant, que estigui ben atès a nivell sanitari, que tingui relacions amb els familiars fora de la Unitat, potenciant el contacte i la relació entre l'infant i la seva família extensa (Ministeri d'Interior. Secretaria d'Institucions Penitenciàries, n.d.).

3 Marc metodològic

3.1 Disseny de recerca

Aquest treball té un enfoc eminentment qualitatiu. El principal objectiu d'aquesta recerca és analitzar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere, fent especial incís en les Unitats Externes de Mares i examinar el paper del pedagog/a en aquest àmbit. La finalitat del treball es donar visibilitat al sistema penitenciari i a la nostra tasca com a pedagogs/es en aquest. Per fer-ho aportaré diverses dades que hem semblen d'interès i que considero que ens són desconegudes. En aquest sentit, podríem considerar que el present TFG podria considerar-se divulgatiu perquè pretén donar a conèixer un àmbit de la nostra professió invisibilitzada.

Per tal de donar resposta a les preguntes de recerca relatives a l'anàlisi del sistema penitenciari la metodologia que s'ha utilitzat és etnogràfica. Per a la redacció del treball es partirà d'un paradigma objectivista, és a dir, a través del marc teòric i de la revisió bibliogràfica es descriurà el sistema penitenciari de forma objectiva, sense incloure opinions personals. El principal instrument de recollida de dades ha estat la revisió de la literatura i anàlisi documental.

Per tal de completar aquesta informació s'han realitzat algunes entrevistes semiestructurades on es pot observar el paper dels professionals de la pedagogia.

Segons Alonso (1999, en Tonon de Toscano, G. 2012)²³ l'entrevista és una eina d'investigació qualitativa que actua com un procés comunicatiu, durant el qual l'entrevistador obté informació de la persona entrevistada. Aquesta informació pot tenir una connotació biogràfica, és a dir, que la informació tindrà connotacions subjectives, que estarà influenciada per les seves experiències prèvies. Alonso (1999) continua dient que l'entrevista és una tècnica útil que ens pot ajudar a saber sobre les pràctiques individuals de la persona

²³ Tonon de Toscano, G. (2012). Capítulo 2: La entrevista semi-estructurada como técnica de investigación. *Reflexiones sobre investigación cualitativa*, 47-68. Extret de: http://colombofrances.edu.co/wp-content/uploads/2013/07/libro_reflexiones_latinoamericanas_sobre_investigacion_cu.pdf#page=48

entrevistada. En aquest cas, l'entrevista ens ha de permetre conèixer amb més profunditat la figura del pedagog/a penitenciari i la seva visió de la nostra professió en aquest àmbit.

3.2 Instruments de recollida de dades

Concretament, en aquest treball, l'entrevista a pres la forma d'entrevista semiestructurada. Corbetta (2003, en Tonon de Toscano, G. 2012) defineix aquest tipus d'entrevista com *un instrumento capaz de adaptarse a las diversas personalidades de cada sujeto, en la cual se trabaja con las palabras del entrevistado y con sus formas de sentir, no siendo una técnica que conduce simplemente a recabar datos acerca de una persona, sino que intenta hacer hablar a ese sujeto, para entenderlo desde dentro*. És a dir, que amb aquesta entrevista es poden conèixer les creences i opinions de la persona entrevistada i, a més, per les seves característiques, ens permet que la seva estructura sigui oberta, fent que puguem afegir preguntes a les prèviament redactades per tal de profunditzar en aquells aspectes que sorgeixin durant l'entrevista.

Per aquest motiu s'ha escollit aquest model d'entrevista, per poder profunditzar en aquells aspectes que es creguin rellevant, però alhora poder comptar amb un seguit de preguntes per dirigir l'entrevista. Les entrevistes han estat validades per tres experts de l'entorn acadèmic de la URV, el model de validació es pot consultar a l'Annex 4 d'aquest treball.

Les entrevistes també poden ser consultades als Annexos 1, 2 i 3. Aquestes s'han fet a persones amb experiència en el sistema penitenciari. Així doncs, la mostra ha estat la següent:

Entrevistat/da I: Va estudiar Educació Social i un màster en Orientació Educativa a la Universitat de León i, posteriorment, va anar a la Universitat de Santiago de Compostela, on està realitzar el seu doctorat en Educació. Està en el seu tercer any de tesis sobre els Programes socioeducatius que es realitzen a les presons amb dones. En aquest treball està analitzant les necessitats de les dones recluses a Espanya en funció dels seus diferents perfils (criminal, delictiu, laboral, educatiu i familiar) i les discriminacions que aquestes dones sofreixen dintre de la presó.

Entrevistat/da II: Va estudiar Integració Social i fa quatre anys es va graduar en Educació Social a la UOC. Va treballar en un CRAE i en un CREI i, des de fa tres anys, treballa en un Centre Penitenciari de la Província de Tarragona. En els pròxims mesos el traslladaran a un centre de justícia juvenil.

Entrevistat/da III: És llicenciada en Pedagogia per la UAB, va acabar aquesta especialitat l'any 1998, i es va especialitzar en l'àmbit de Formació d'Empresa. Ha treballat en una empresa d'informàtica preparant manuals d'Usuari de diferents programes informàtics. Després va treballar en una empresa privada fins que va voler entrar a treballar a l'Administració. Llavors va entrar a treballar al Departament d'Interior on va estar amb diferents serveis: el cos de Bombers, l'EAIA i, finalment, al Centre Penitenciari de Tarragona. Actualment està treballant en un altre Centre Penitenciari de la Província de Tarragona des del passat setembre de 2020

Totes les persones entrevistades que conformen la mostra han participat de forma voluntària i han expressat el seu consentiment. Tot i això, la identitat dels participants quedarà protegida i tota la informació i dades que els poden identificar seran tractades amb confidencialitat i no s'utilitzaran per altres finalitats diferents a les que han motivat la realització d'aquest TFG.

Les entrevistes han seguit una estructura fixa. En primer lloc s'han reunit les dades d'identificació de la persona entrevistada (nom, cognoms i un breu resum del seu recorregut acadèmic i professional) i altres dades d'interès com la data i hora en què s'ha fet l'entrevista, on s'ha dut a terme i per quin mitjà ha quedat enregistrada. Després s'ha adjuntat al document els objectius del TFG i s'han especificat quins es treballarien en cada entrevista. Finalment, trobem les preguntes a contestar distribuïdes en categories o blocs, els quals queden relacionats amb els objectius a treballar en cada moment.

Per facilitar l'anàlisi dels resultats s'han creat les següents dimensions, les quals, a continuació, podem consultar. Aquestes dimensions han estat creades d'acord als objectius que es volien treballar amb cada persona entrevistada, de manera que cada entrevista té les seves dimensions o categories amb els objectius relacionats que li pertocquen.

- Entrevista I

LA DISCRIMINACIÓN DE LA MUJER EN PRISIÓN

1.4 Revisar el sistema penitenciario desde una perspectiva de género.

Aquest apartat compta amb sis preguntes.

LA MUJER COMO MADRE EN PRISIÓN

1.3 Analizar las Unidades Externas de Madres.

Aquest apartat compta amb quatre preguntes.

Aquesta entrevista s'ha realitzat en llengua castellana, ja que és l'idioma en què parla la professional entrevistada.

- Entrevista II

L'OBJECTIU EDUCATIU DELS CENTRES PENITENCIARIS I LES FUNCIONS DE L'EDUCADOR/A SOCIAL

1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.

Definir les funcions de l'educador/a social.

Aquest apartat conté tres preguntes.

LA INTERVENCIÓ DE L'EDUCADOR/A SOCIAL

Definir les funcions de l'educador/a social.

Descriure el treball en xarxa al C.P.

Aquest apartat conté cinc preguntes.

- Entrevista a III

PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA. LES FUNCIONS DEL PEDAGOG/A.

1.2 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.

2.1 Definir la *Pedagogia Penitenciària*.

2.2.1 Definir quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).

2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es.

Aquest apartat conté nou preguntes.

LA INTERVENCIÓ DEL PEDAGOG/A EN UN CENTRE PENITENCIARI

2.2 Definir les funcions del pedagog/a.

2.2.1 Definir quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).

Aquest apartat conté 1 pregunta.

Es dissenya inicialment un tercer apartat sobre les Unitats Externes de Mares, però després no es duu a terme perquè la pedagoga verbalitza no tenir coneixement sobre les Unitats i, per tant, no pot respondre a les preguntes.

Totes les entrevistes s'han realitzat a través de la Plataforma Teams i han estat enregistrades amb la gravadora del mòbil amb el consentiment de la persona entrevistada.

El primer contacte amb els professionals ha estat en alguns casos via telefònica i en alguns mitjançant el correu. Aquest han acceptat sense problemes fer les entrevistes i m'han facilitat una data i horari per dur-les a terme. Així doncs, l'actitud i la predisposició dels participants ha estat un factor que ha facilitat la recerca.

4 Resultats

En aquest apartat s'exposaran els resultats de la recerca, extrets de les diferents entrevistes realitzades a professionals de l'àmbit penitenciari. Els resultats es troben dividits en els tres blocs que s'han tractat en aquest TFG: La

pedagogia penitenciària, és a dir, les funcions del pedagog/a i el seu paper dintre el món penitenciari; La discriminació i desigualtats de gènere que hi ha dintre les institucions penitenciàries; i, finalment, les Unitats Externes de Mares.

PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA I FUNCIONS DEL PEDAGOG/A

El primer punt o resultat que extrec és, en paraules de l'entrevistat/da II, que la presó és “una mala solució a un problema de la societat”. L'entrevistat/da I, també entrevistada en aquesta recerca, ens diu que la presó hauria de ser l'últim recurs i que sempre hauríem de buscar altres solucions o alternatives davant del delicte, trencant amb el binomi delicte-pena. D'aquí neix un segon resultat i, és que, la presó és un mecanisme de control social del qual s'extreuen molts beneficis i que, alhora, eximeix a les persones de responsabilitat que tenim davant aquest fenomen.

Per una banda, s'observa que la presó és un mecanisme de control social, sobretot en el cas de les dones i de les persones estrangeres, perquè el que fa es tancar en una institució aïllada de la resta de la societat a persones que per motius diversos no han sabut o no han pogut acomplir amb el seu rol, les normes imposades per la societat i/o amb les seves expectatives. Per exemple, com deia l'entrevistat/da I, si s'espera d'una persona que s'independitzi, visqui en parella o es compri una casa a determinada edat i això no és possible, aquesta persona genera tensió o frustració i la pot portar a delinquir. Llavors, la presó és un agent que reté a totes les persones “inadaptades” i les tanca perquè no desestabilitzin les normes socials. Partint d'aquesta idea s'observa que la presó no és la solució més adequada davant la delinqüència, tot i això, segueix sent la solució principal i, per a la majoria de la societat, l'única opció. Cal plantejar-nos el perquè, per tal de començar a deconstruir tot aquest sistema, i Angela Davis (2016)²⁴ ens ofereix una explicació. L'autora ens parla de què el sistema penitenciari s'ha convertit en un negoci del qual s'està lucrant molta gent i, tot i que ella parla del sistema d'Estats Units, això es podria extrapolar a altres països. Davis ho explica de la següent forma:

²⁴ Davis, A. (2016). *Democracia de la Abolición. Prisiones, racismo y violencia*. Edición de Eduardo Mendieta. Madrid: Editorial Trotta, S.A.

Cada prisión engendraba así una nueva prisión. Y en la medida en que el sistema carcelario estadounidense aumentó, también lo hicieron las empresas involucradas en la construcción, provisión de bienes y servicios, y uso de la mano de obra carcelaria. En este sentido, y dado que la construcción y funcionamiento de las prisiones ha empezado a atraer cantidades ingentes de capital –desde la industria de la construcción hasta la de la salud o la de la alimentación- de manera similar a como lo hiciera la emergencia del complejo industrial-militar, hemos empezado a referirnos a todo este sistema como “complejo industrial-penitenciario”. (Davis, 2016)

Tot plegat ens duu a la següent conclusió, la qual, alhora, fa emergir un nou problema.

La persistencia de la cárcel como forma principal de castigo, con sus dimensiones racistas y sexistas, ha dado lugar a esta continuidad histórica entre el sistema de arrendamiento de convictos del siglo XIX y principios del XX y el negocio actual de la privatización de las cárceles. Y aunque el sistema de arrendamiento fue legalmente abolido, sus estructuras de explotación han reaparecido en los patrones de privatización y, más en general, en la mercantilización del castigo que ha producido el complejo industrial-penitenciario. Si las cárceles continúan dominando el paisaje punitivo a lo largo de este siglo y del próximo, ¿qué deberíamos esperar de las próximas generaciones empobrecidas de afroamericanos, latinos, nativos americanos y asiático-americanos? (Davis, 2016).

Amb això, a més de reiterar que la presó s'està convertint en un negoci que reproduceix dimensions sexistes i racistes (ja s'ha comentat que la presó com a control social afecta més a les dones i a les persones estrangeres i amb això es reitera), ens planteja un nou problema i, és que, tenint en compte aquesta situació, les persones més vulnerables i en situació de pobresa són les

“candidates”, com diu l'autora en un altre passatge, per entrar a presó. Aquesta és una qüestió que s'abordarà més endavant en aquest apartat.

Per una altra banda, s'ha esmentat que la presó és una opció que exigeix a les persones de responsabilitat. A través de les entrevistes I i II, podem veure que els professionals coincideixen i estan d'acord que la presó és una opció fàcil que ens resta responsabilitat a la societat davant del delictes i de la persona que el comet. A més que aquest empresonament es fa sota “el consentiment implícit del públic” (Davis, 2016).

La cárcel, de este modo, funciona como un emplazamiento abstracto en el que se deposita a los indeseables, descargándonos de la responsabilidad de pensar sobre los problemas reales que afligen a aquellas comunidades de las que los reclusos son separados en un número tan desproporcionado. Este es el papel ideológico que juega la prisión; nos exime de la responsabilidad de enfrentarnos seriamente con los problemas de nuestra sociedad, especialmente con aquellos producidos por el racismo y, de manera creciente, por el capitalismo global. (Davis, 2016)

Amb aquesta cita, Davis descriu perfectament el primer resultat d'aquest treball, des de la presó com a sistema de control social fins a la responsabilitat que la societat oblida que li pertany.

El segon resultat a destacar, ja ha estat prèviament introduït i és que les persones que delinqueixen, sovint, és per motius de pobresa o per determinades circumstàncies que s'han donat al seu entorn. Això és important per dues coses, sobre les quals les tres persones entrevistades coincideixen. Ens trobem en una roda de la qual la persona difícilment pot sortir: la persona delinqueix, entra a presó, torna als entorns de pobresa i torna a delinquir, per tant, torna a entrar a presó. Seguidament s'explica de forma més detallada.

Primer veiem que les persones delinqüents pertanyen a grups vulnerables i sovint aquesta situació és la que els porta a delinquir, al qual cosa planteja una

qüestió moral que caldria avaluar en futures línies de treball sobre aquest àmbit. Llavors la persona, sense que es plantegin altres qüestions, ingressa a presó. En segon lloc veiem que, les persones, tot i que compleixin amb els seus programes de tractament dintre de la presó, si quan surten tornen als entorns i famílies que els havien portat a delinquir, és probable que repeteixin aquesta conducta. Aquest és un aspecte que també caldria avaluar amb més detall perquè subratlla el paper que tenim la societat respecte a la reinserció de les persones preses. El qual ens porta a la següent qüestió.

Tal com es comenta a la justificació d'aquest treball, el sistema penitenciari està envoltat de mites i prejudicis i també ho estan les persones recluses. Això, dificulta la reinserció social i laboral de les persones exrecluses, les quals es veuen estigmatitzades i discriminades. Llavors, si la societat no canvia i els discrimina, no és, en part, culpa nostra que hi hagi persones delinquent de forma reiterada? Per descomptat no ens podem responsabilitzar de tot el fenomen de la delinqüència, però sí que considero que val la pena replantejar-se algunes qüestions que podem treballar i repensar críticament per generar un canvi.

Sobre aquest tema, cal destacar la resposta donada per l'entrevistat/da I, sobre el paper que tenen els mitjans de comunicació, els quals reproduïen aquests estigmes i prejudicis. Angela Davis (2016) ens diu que hi ha programes televisius que ens poden convèncer de què sabem exactament que passa dintre de presó i que coneixem a les persones internes. Això mateix diu l'entrevistat/da I, qui considera que els mitjans ens poden donar informació falsa i que és molt important contrastar aquestes dades per poder estar vertaderament informats i poder contribuir al canvi de concepció entorn del sistema penitenciari i els interns/es. Tot plegat ens pot ajudar a allò comentat anteriorment sobre la reinserció social i laboral, si les persones tinguéssim més informació verídica i estiguéssim més conscienciats potser no discriminàrem a les persones expresses i la serà reinserció seria més fàcil. Si no ho canvien, aquests aspectes dificulten l'acompliment de l'objectiu educatiu marcat en la Constitució sobre el sistema penitenciari.

Com a pedagogs, els professionals entrevistats coincideixen en el fet que és imprescindible difondre informació verídica sobre l'àmbit penitenciari i conscienciar a les persones sobre el vertader problema de la delinqüència. L'entrevistat/da II ens diu que "hem de portar les presons a les escoles" de manera que aquestes deixin de ser una dimensió invisibilitzada i tan desconeguda per a la societat.

Algunes altres de les accions que enumeren les persones entrevistades en relació amb la figura del pedagog/a o l'educador/a social, és que hem de reivindicar el nostre lloc de treball i les nostres funcions, ja que són molt àmplies i no estan ben marcades en el Reglament Penitenciari, tot i que aquestes estan especificades en cada centre penitenciari. Especialment, en l'àmbit de l'Educació Social, hi ha molt d'intrusisme (Entrevistats I i II).

Per una altra banda, com a últim resultat d'aquest bloc, calen destacar les recomanacions que els professionals entrevistats fan entorns les figures professionals de l'àmbit pedagògic i educatiu que vulguin treballar en l'àmbit penitenciari. Aquests recomanen que les persones que hi vulguin treballar s'han de deconstruir, analitzar críticament els seus prejudicis i valors i, sobretot, estar disposats a veure persones i no interns o reclusos.

DISCRIMINACIÓ DE GÈNERE

Sobre aquest apartat veiem que, tant a través de la revisió de la literatura com de les respostes donades per les persones entrevistades, les desigualtats i discriminació per motius de gènere és una realitat al sistema penitenciari. Això es dona a través de micromecanismes i a través de diversos sistemes. Tant l'entrevistat/da I com l'entrevistat/da III, esmenten que aquestes discriminacions i socialització sexista comença des que la dona és petita i ve per part de la família, això continua al llarg de la seva vida i s'estén, en el cas de les internes, fins al sistema judicial i després al penitenciari. En relació amb això, l'entrevistat/da I ens diu que la discriminació o tracte desigualitari que es dona al sistema judicial s'observa a través de les condemnes més llargues i el tracte més dur amb les dones que han comès un delictes. És a dir, les dones són més

condemnades i a sentències més llargues per delictes que en el cas dels homes no serien tan durament jutjats.

Per una altra banda, l'entrevistat/da I ens diu que sovint les dones tendeixen més al conflicte verbal que no pas físic en els homes, per la qual cosa, potser caldria replantejar-se com està estructural el sistema de vigilància.

En el cas de les desigualtats del sistema penitenciari veiem que aquests es donen de forma sistemàtica i regimental a través de múltiples mecanismes. Un exemple que cal destacar, ja que és un resultat mateix de la recerca, és que les dones no tenen programes socioeducatius específics per a elles, a excepció del programa "Ser Mujeres". En aquest sentit, l'entrevistat/da II ens diu que al Centre Penitenciari de la Província de Tarragona on treballa, s'estan adaptant programes d'homes per a les dones, la qual cosa, l'entrevistada I ens diu que és una cosa que passa sovint i que no s'hauria de fer perquè estem obviant les característiques específiques de les dones. Un programa que només adaptem no està tenint en compte els seus perfils i necessitats, ja que no parteix de les demandes o mancances que troben les dones.

L'entrevistada I ens diu que la formació o programes per a dones a presons sol consistir en tallers de costura, cuina i altres tasques de la llar. Aquest fet està explicat per autors com Angela Davis (2016), Yagüe et al. (2005) i Gae Fernández (2005), els quals, alhora, parlen de que aquesta formació va dirigida a que la dona "torni a encaixar en els models o rols que li permetran viure en societat". És a dir, la formació rebuda a presó va encaminada a *producir buenas mujeres y madres* (Davis 2016).

També caldria estudiar més al col·lectiu de dones i fer més literatura científica sobre aquestes, ja que la informació que es té en l'actualitat és més aviat escassa. L'entrevistat/da I esmenta a la seva entrevista que: les estadístiques sobre les dones recluses són molt generals, no hi ha estudis sobre dones amb perfils violents, etc.

Un últim resultat a destacar sobre aquest apartat és que les dones, d'acord amb l'entrevistat/da II, tenen més voluntarietat de fer coses, cosa que corrobora

la literatura i explica, ja que les dones tenen un vincle i sentit de la responsabilitat cap a la família més forta que els homes. En aquest sentit els articles expliquen que les dones tenen més voluntat per rehabilitar-se perquè senten que han de sortir a cuidar a la família i fills (Yagüe Olmos i Cabello Vázquez, 2005).

UNITATS EXTERNES DE MARES

Sobre aquest apartat no he pogut extreure molts resultats, ja que de les tres persones entrevistades només una coneixia les Unitats Externes de Mares. L'entrevistat/da I coneix les Unitats Externes de Mares, però no en profunditat, per la qual cosa tampoc se'n pot extreure molta informació. Així doncs, el principal resultat que observo és que aquestes Unitats són molt desconegudes, els professionals no les coneixen i no hi ha molta informació sobre elles. És a dir, no tenim literatura científica sobre aquest tema. Tot i això, en paraules de l'entrevistat/da I, l'únic/a entrevistat/da que coneixia aquest recurs, les Unitats Externes de Mares són "sinònim de progrés" i una experiència pionera a Europa, per la qual cosa valdria la pena estudiar-les amb més profunditat. Tot i això, l'entrevistat/da I no pot aportar més informació, reconeixent que no coneix quines són les figures del pedagog/a en aquest recurs.

Hi ha només tres Unitats Externes de Mares en tota Espanya, per al qual cosa, tal com ens diu l'entrevistat/da III, les dones embarassades, a partir del 5é més d'embaràs, són traslladades a les Unitats de Mares dintre de les presons de dones, ella ens diu que les futures mares del Centre Penitenciari de la província de Tarragona són traslladades a Wad-Ras, la presó de dones de Barcelona. Aquestes Unitats, tot i estar preparades per a les mares i els infants de 0 a 3 anys, segueixen sent un recurs que es troba dintre la presó i que no és el més favorable per al nen o nena, en aquest sentit, es considera millor que estiguin en una Unitat Externa, la qual està específicament creada per al bon desenvolupament dels infants.

Tot i això, podem observar un conflicte que es dona en tots els casos que un infant està a presó amb la seva mare. Tant des de la literatura com a partir dels resultats extrets a les entrevistes podem veure que, tot i que és un dret de

l'infant i de la mare el poder estar junts, l'infant que neix o és portat a presó està privat de llibertat sense haver fet res. Aquí neix un conflicte on caldria estudiar amb profunditat els avantatges i inconvenients de tenir els infants amb les mares a les Unitats, ja que aquest, per la seva estructura de seguretat i vigilància, entre altres, potser no és l'entorn més adient per al correcte desenvolupament de l'infant. En aquest sentit l'entrevistat/da l'ens parla de què la solució es troba en parar aquest empresonament massiu que s'està donant. Hauríem d'analitzar cada cas concretament i buscar altres alternatives a la presó, si no empresonem tantes persones i, concretament tantes dones, no ens veurem davant del dilema de saber si és beneficiós per l'infant estar amb la seva mare en una institució privativa de llibertat o no. Angela Davis (2016) parla sobre això al seu llibre *Democracia de la Abolición* on proposa alternatives a la presó:

[...] deberíamos procurar prever un continuum de alternativas al encarcelamiento: desmilitarización de los colegios, revitalización de la educación a todos los niveles, un sistema sanitario que procure una atención física y mental gratuitas, y un sistema de justicia basado en la reparación y la reconciliación en vez de en la retribución y la venganza. La creación de nuevas instituciones que reclamen el espacio ahora ocupa la prisión podría finalmente empezar a vaciarlas de tal modo que cada vez ocuparan áreas más pequeñas de nuestro horizonte social y psicológico. Las escuelas pueden verse, por tanto, como la alternativa más poderosa a las cárceles y prisiones. [...] La alternativa consistiría en transformar las escuelas en vehículos para reducir el número de presos. (Davis, A., 2016)

Totes aquestes qüestions són aspectes que caldria analitzar i repensar críticament i podrien donar lloc a futures línies d'investigació en aquest camp, ja que potser tenint en compte el que és proposa en l'anterior cita, s'aconseguiria disminuir els índex de delinqüència. Davis continua aquest plantejament parlant de diversos aspectes com la sanitat i la importància de garantir una atenció

gratuïta i de qualitat no només a nivell físic, sino també a nivell mental i emocional.

5 Conclusions

5.1 Discussió dels resultats

Per tal d'emmarcar aquest TFG es van plantejar una sèrie de preguntes de recerca i uns objectius, sent l'objectiu general l'anàlisi del sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere, específicament fent menció de les Unitats Externes de Mares, i de les funcions del pedagog/a.

Considero que les respostes a les preguntes de recerca s'han vist adequadament contestades a través de la revisió bibliogràfica i complementades a través de les entrevistes realitzades a diversos professionals, de la mateixa manera que s'han vist assolits els objectius, en general. Tot i això hi ha diversos aspectes que cal contrastar i que conformarien les millores i futures línies d'investigació d'aquest treball i que es comparteixen en el punt següent.

Pel que fa a la situació actual del sistema penitenciari espanyol (1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.), s'observa, a través de les entrevistes, que tot i que es treballa adequadament, els programes de tractament són voluntaris, per la qual cosa, si algú no vol participar està rebutjant aquest objectiu educatiu. És a dir, en els casos de les persones que no fan tractament no s'està aplicant l'objectiu educatiu. Per una altra banda, veiem que l'assoliment d'aquest objectiu es complica quan, tot i haver seguit i superat el seu PIT (Programa Individual de Tractament), les persones tornen als entorns que els han portat a delinquir. Això ens porta als objectius 2.2.1 (Identificar quin hauria de ser el rol del pedagog/a) i 2.3 (Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es). Aquestes funcions són descrites al Reglament Penitenciari de 1981 i, també són comentades a les entrevistes. Les funcions del Reglament són:

- Estudiar a l'intern des del punt de vista del seu historial escolar.

- Executar mètodes de tractament de naturalesa pedagògica.
- Fer de Vocal a les reunions de l'Equip de Tractament.
- Fer de coordinador entre les diferents tasques que ha d'acomplir la persona reclusa.
- Complir totes les tasques que li encomani el Director.

L'entrevistat/da III comenta que les tasques que fa un pedagog/a en un Centre Penitenciari no són gaire diferents de les que faria en un altre recurs, ja que, sobretot, són tasques de: 1) orientació laboral i socioeducativa, 2) assessorament, programació i organització de les accions que es fan dins al centre i 3) redacció del Programa Individual de Tractament juntament al altres professionals de l'equip. D'acord amb aquest entrevistat/da les funcions del pedagog/a són molt transversals i actuen en tots els mòduls de la presó. Sobre això, d'acord amb l'entrevistat/da III, cal especificar que les funcions enumerades al Reglament poden resultar massa generals i que cada Centre Penitenciari té el seu propi document on s'especifiquen les funcions del pedagog/a.

Una de les aportacions d'aquest treball és ampliar les funcions identificades del pedagog/a en la revisió documental i la recerca de la literatura, la funció de difusió per part del pedagog/a s'hauria d'afegir a les funcions dels professionals de la pedagogia (2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la seva població). Com esmenta l'entrevistat/da II "hem de portar les presons a les escoles" i l'entrevistat/da I ens diu que "el primer pas és informar i conscienciar".

Per una altra banda, els resultats d'aquest estudi amb relació a les Unitats Externes de Mares, evidencien una manca d'informació i recerca en aquest àmbit. Hi ha molt poca informació sobre les Unitats Externes de Mares, per la qual cosa, l'objectiu 4 (Analitzar les Unitats Externes de Mares.) i l'objectiu 4.1 (Establir quines haurien de ser les funcions del pedagog/a en les Unitats Externes de Mares) no han pogut ser completament assolits i les funcions del pedagog/a en aquest recurs no han pogut ser identificades amb claredat. Així doncs, podem concloure doncs que hi ha escassetat d'informació sobre les UEM.

Els resultats d'aquest treball confirmen algunes consideracions plantejades a la introducció. Com la falta de visibilitat i prejudicis que envolten el complex sistema penitenciari (aspectes que també plantegen els entrevistats I i II). La presó forma part de la nostra societat, però al mateix temps resta oblidada, en el cas de la pedagogia, com deia a la justificació, és un àmbit laboral que molts no coneixem (recordem que només a la Universitat de Santiago de Compostela cursen una optativa sobre el tema, en tota Espanya). En aquest sentit no és d'estranyar que sapiguem tan poc sobre les institucions penitenciàries i la seva organització.

Aquest estudi pot contribuir a sensibilitzar els pedagogs/es i a la població en general sobre el sistema penitenciari, la gent que està allí i els motius que els porten a delinquir. Com a futurs pedagogs/es i com a persones que estem reproduint un sistema social que dóna el seu consentiment a aquest fenomen i que n'ignora la seva complexitat és essencial que ens mantinguem informats i que contrastem i repensem críticament la informació que tenim sobre aquest sistema. Amb aquest treball es aconseguir un primer contacte amb el sistema penitenciari, observant-ne la seva complexitat i repensant allò que sabem i els prejudicis que puguem tenir.

Una última consideració que cal estudiar no està relacionada amb un objectiu o una pregunta de recerca, sinó que està connectada a totes aquestes, ja que és un aspecte que s'ha comentat en dues de les entrevistes en relació amb diversos temes (l'objectiu reeducatiu de les presons, el rol del pedagog/a, les Unitats Externes de Mares). Tant l'entrevistat/da I com l'entrevistat/da II ens diuen que "la presó és una mala solució per als problemes de la nostra societat" i que "s'haurien de plantejar alternatives a la presó". Això ho podem entendre com a part de la tasca dels professionals de la pedagogia o com a part de l'objectiu educatiu del sistema penitenciari. Per una altra banda, és important perquè, com diu l'entrevistat/da I, el conflicte que sorgeix sobre la conveniència dels infants d'estar a presó amb les mares no sorgiria si no empresonéssim tant les persones. Llavors, en aquest sentit, es proposen diverses alternatives abolicionistes, com hem vist a la part de resultats, Davis (2016) proposa alternatives, sobretot, en dos àmbits: educatiu i sanitari. Per

una part, l'autora ens diu que s'haurien de garantir una igualtat d'oportunitats, garantint una educació gratuïta i de qualitat. Això també ho comenta l'entrevistat/da II, qui ens diu que moltes persones delinqueixen i reincideixen per falta d'oportunitats i expressa que si tinguéssim un sistema educatiu just, un percentatge de les persones que delinqueixen no ho farien, ja que tindrien més opcions i eines per afrontar les dificultats.

Per una altra part, Davis (2016) en parla de la sanitat, la qual també hauria de ser gratuïta, de qualitat i accessible per tothom. Quan parlem de sanitat ens referim a un benestar físic i mental, aquest segon aspecte pot ajudar a reduir els índexs de delinqüència. A la introducció es menciona breument a Agnew (1992) qui va definir la Teoria de la Tensió, la qual ens diu que davant situacions d'abús, violència i expectatives frustrades (aquest aspecte ja el comenta l'entrevistat/da I), entre altres, es poden generar emocions d'ira que poden portar a la persona prendre mesures correctives que vagin en la via de la delinqüència. D'acord amb la proposta de Davis (2016), si les persones tinguéssim garantida una adequada atenció en salut mental es podria reconduir aquestes emocions per prendre mesures que no impliquessin la delinqüència. En aquest sentit cal subratllar que aquesta atenció mental pot començar des d'una educació emocional que pot començar des d'edats primerenques tant en l'àmbit familiar com a l'escola.

5.2 Limitacions

Una limitació d'aquest treball és degut a les circumstàncies derivades de la COVID-19, i és que les entrevistes s'han hagut de fer telemàticament i no presencialment. Com comenta l'entrevistat/da III, durant l'entrevista, es interessant que a més d'entrevistar al professional aquest et pugui ensenyar el centre, cosa no ha estat possible a causa de la situació derivada de la Covid-19.

En aquest apartat també es deixarà constància d'una altra dificultat relacionada amb la investigació. Molt pocs professionals coneixen les Unitats Externes de Mares, per la qual cosa, és molt difícil extreure informació sobre aquest tema. A més, he intentat posar-me en contacte amb les Unitats i, des de

la Centraleta, verbalitzen que no saben si hi ha pedagogs/es a les Unitats. També, és molt difícil poder parlar amb els professionals que hi treballen i concertar una entrevista degut a la quantitat de permisos i documentació que has de presentar. Això ha dificultat la meva recerca i ha comportat que els objectius 4 i 4.1, en referència a les Unitats Externes de Mares, no s'hagin vist assolits completament.

Com s'ha comentat abans la informació ha estat escassa, per la qual cosa considero que per fer un estudi de qualitat sobre les Unitats s'ha de disposar d'un període de temps llarg que permeti a l'investigador/a demanar els permisos pertinents per poder entrevistar o fer les intervencions que consideri oportunes amb els professionals de les Unitats.

5.3 Futures línies d'investigació

Futures línies de recerca podrien aprofundir en una mancança identificada en aquest treball sobre el rol del pedagog/a. S'observa que seria beneficiós incloure en el rol del pedagog/a una funció de seguiment i acompanyament de l'intern/a un cop aquest/a surt del C.P. D'aquesta manera es podria evitar que la persona caigués en un cercle de pobresa i delinqüència, com ja s'ha explicat amb anterioritat. Llavors, es podrien fer noves investigacions basades en aquesta hipòtesi que confirmessin la necessitat d'incloure una funció de seguiment al rol del pedagog/a.

Una altra futura línia de recerca seria validar la hipòtesi que el rol divulgatiu del pedagog contribueix a afavorir l'acompliment de l'objectiu reeducatiu de les presons. A més, aquest objectiu educatiu del sistema penitenciari també seria una bona línia futura sobre la que continuar investigant per poder analitzar el seu grau d'assoliment i impacte sobre els presos/es.

Per una altra banda, també seria molt interessant investigar sobre la presó com a mecanisme de control social i avaluar la proposta de Angela Davis (2016) sobre la necessitat de les presons. Ella ens pregunta si les presons no estan obsoletes i, considerant les respostes d'alguns entrevistats, caldria

plantejar-se seriosament la seva utilitat i la utilització d'aquestes com primera opció davant el delictes.

En aquest TFG, també s'ha treballat aquesta perspectiva de gènere partint de les desigualtats i el sexisme permanent al sistema penitenciari, el qual considero que obri moltes possibilitats a diverses investigacions, les quals, recordem, avui en dia són escasses. En aquest àmbit els resultats demostren que encara queda molt de treball. A aquesta dimensió de gènere, com a línia de millora, també caldria la necessitat d'afegir-li una dimensió ètnica o racial, les quals també són essencials per analitzar el sistema penitenciari (Angela Davis, 2016). Amb tot això, considero que quan mirem el sistema penitenciari no podem obviar el fenomen de la interseccionalitat (Crenshaw, 1989).

A més, caldria estudiar més a fons la dona com a mare i la situació dels infants i, per fer-ho, s'hauria d'investigar més a fons sobre les Unitats Externes de Mares.

Per una altra banda, es podria continuar investigant en la línia de les propostes abolicionistes dels centres penitenciaris i analitzar el treball i alternatives de Davis, entre altres autors, dels quals es podria fer un estudi en profunditat.

Una darrera observació estaria relacionada amb l'extensió del treball. S'han treballat molts temes durant aquest TFG, per la qual cosa, es pot trobar manca d'informació o de profunditat en alguns aspectes. Considero que això pot ser una mancança i que, en futures investigacions, s'hauria de focalitzar el treball en un tema concret. Tot i això, considero que haver treballar tants aspectes m'ofereix una visió més aplicada del sistema penitenciari i tot allò que el conforma, a més de les múltiples teories i estudis que l'envolten.

Finalment, cal subratllar que tots els i les participants d'aquest treball ho han fet de forma voluntària i han expressat el seu consentiment informat. La identitat dels participants ha estat protegida i en tot moment es parla d'entrevistats/des I, II i III, per tal de no utilitzar els seus noms. Tota la informació i dades que poden identificar els informants han estat tractes amb

confidencialitat i no s'utilitzaran per a finalitats diferents a les que han motivat la realització del TFG.

6 Fonts documentals. Bibliografia.

Almeda Samaranca, E. (2017). Criminologías feministas, investigación y cárceles de mujeres en España. *Papers* 2017, 102(2), 151-181. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2334>

Arenal, C. (1865). *Cartas a los delincuentes [versió virtual]*. Extret de: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/cartas-a-los-delincuentes--0/html/fef8a368-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html

Arenal, C. (1894). *El visitador del preso [versió virtual]*. Extret de: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-visitador-del-preso--0/html/fef9d81e-82b1-11df-acc7-002185ce6064_4.html

Davis, A. (2016). *Democracia de la Abolición. Prisiones, racismo y violencia. Edición de Eduardo Mendieta*. Madrid: Editorial Trotta, S.A.

Durán Moreno, L.M. (2009). Apuntes sobre criminología feminista. *Revista Jurídica del Departamento de Derecho*, 1. Extreta de: https://biolex.unison.mx/index.php/biolex_unison_mx/article/view/133/128

Garrido, V., Stangeland, P. & Redondo, S. (1999). Principios de Criminología (2 ed.). *La Teoría general de la Tensión* (pgs. 246-255). Valencia, Tirant lo Blanch.

Gea Fernández, Mª J. (2016). Maternidad en prisión. Situación de los hijos e hijas que acompañan a sus madres compartiendo condena. *Papers* 2017, 287 – 310. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2339>

Gil Cantero, F. (2010). La acción pedagógica en las prisiones. Posibilidades y límites. *Revista Española de Pedagogía*, 245, 49 – 64. ISSN 0034-9461

Gracia Sancho, F.J. (2006). La función pedagógica en el ámbito penitenciario: una aproximación dentro del marco jurídico-institucional de Cataluña. *Revista UT*, 3, 247-258.

Lorenzana, L., Rubio, C. i Candel, M.. (2009). Unidad de madres : una experiencia educativa IN. *Revista Electrónica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa*, V. 2, n. 1, 47-56. Extret de: ["http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol2_num1/lorenzana-y-otros/index.html"](http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol2_num1/lorenzana-y-otros/index.html)

Lorenzo Moledo, M. (2020). Tema 1: *O sistema penitenciario español: historia, tipos de centros e características*. Pedagogía Penitenciaria [Apunts acadèmics]. Extret del Campus Virtual de la USC.

Lorenzo Moledo, M., Aroca Montolío, C. & Alba Robles, J.L. (2013). La pedagogía penitenciaria en España: luces y sombras. *Revista de educación*, 360, 119-139. doi: 10.4438/1988-592X-RE-2013-360-223

Ministerio de Interior. Secretaría General de Instituciones Penitenciarias (n.d.). *Unidades Externas de Madres*. Extret de: [http://www.infanciayeducacion.com/wp-content/uploads/2015/08/Unidades Externas de Madres accesible.pdf](http://www.infanciayeducacion.com/wp-content/uploads/2015/08/Unidades_Externas_de_Madres_accesible.pdf)

Ministeri de Justícia. (1981). *Real Decreto 1201/1981, de 8 de mayo, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario*. (p. 28). Extret de: <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1981/149/R14357-14556.pdf>

Ministerio de Justicia e Interior (1996). *Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario*. Extret de: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-3307-consolidado.pdf>

Quiroga Carrillo, A & Lorenzo Moledo, M. (2019). Contribuciones de la criminología feminista para el estudio de la delincuencia femenina. A Reyes Fernández Gonzáles, M. et al. *VI Xornada Universitaria Galega en Xénero* (89-98). A Coruña: edició de Ana Jesús López Díaz, Eva Aguayo Lorenzo & Águeda Gómez Suárez.

Secretaria General d'Institucions Penitenciaries. (2010). *La prisión paso a paso*. Extret de: <http://www.interior.gob.es/documents/642317/1201664/La+prisi%C3%B3n+pas>

[o+a+paso+%28NIPO+126-10-104-2%29.pdf/41d6fc3a-e85b-4d73-a22d-ac1ebf17fea4](https://www.prisionesformacion.com/wp-content/uploads/el-sistema-penitenciario-espanol.pdf/41d6fc3a-e85b-4d73-a22d-ac1ebf17fea4)

Secretaria General d'Institucions Penitenciàries. (2014). *El sistema penitenciario español*. Extret de: <https://prisionesformacion.com/wp-content/uploads/el-sistema-penitenciario-espanol.pdf>

Secretaria General d'Institucions Penitenciàries. (n.d.). *El sistema penitenciario español*. Extret de: <http://www.interior.gob.es/documents/642317/1201664/El+sistema+penitenciario+espa%C3%B1ol+%28NIPO+126-11-088-5%29.pdf/c1136167-f1fd-400f-b81b-7d3c9b4a3c79>

Tonon de Toscano, G. (2012). Capítulo 2: La entrevista semi-estructurada como técnica de investigación. *Reflexiones sobre investigación cualitativa*, 47-68. Extret de: http://colombofrances.edu.co/wp-content/uploads/2013/07/libro_reflexiones_latinoamericanas_sobre_investigacion_cu.pdf#page=48

Yagüe Olmos, C. & Cabello Vázquez, M.I. (2005). Mujeres jóvenes en prisión. *Revista de estudios de juventud*, 69, 30 – 47. ISSN-e 0211-4364

Zuil, M. & Libório, B. (2016). Niños en prisión: Una condena invisible. La mitad de los niños que viven en prisión está en cárceles comunes. *El mundo*, 4-7. Extret de: <http://www.accionculturalcristiana.org/html/revista/r111/111nin1.pdf>

7 Annexos

7.1 ANNEX 1. Transcripció entrevista I.

ENTREVISTA A UNA PROFESORA DE LA UNIVERSIDAD DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

DATOS DE IDENTIFICACIÓN DE LA PERSONA ENTREVISTADA

Data de realizació: 27/04/2021

Lugar: a través de la plataforma Teams

Horario: 12.00 – 13.15h

Medio de registro: La entrevista queda registrada con una grabadora.

Breve resumen del CV de la persona entrevistada:

Estudió Educación Social y un máster en Orientación Educativa en la Universidad de León y, posteriormente, se fue a la Universidad de Santiago de Compostela dónde está realizando su doctorado en Educación. Está en su tercer año de tesis sobre los Programas socioeducativos que se realizan en prisión con las mujeres. Está analizando las necesidades de las mujeres reclusas en España en función de sus distintos perfiles (criminal, delictivo, laboral, educativo y familiar) y las discriminaciones que estas mujeres sufren dentro de la prisión.

OBJECTIVOS

1. *Analizar el sistema penitenciario.*
 - 1.1 *.Analizar el objetivo de reeducación y reinserción de las penas privativas de libertad.*
 - 1.2 *Definir los tipos de establecimientos penitenciarios.*
2. *Examinar el papel del Pedagogo/a en los establecimientos penitenciarios.*
 - 2.1 *Definir el concepto Pedagogía Penitenciaria.*
 - 2.2 *Identificar las funciones del pedagogo/a.*
 - 2.2.1 *Analizar cual tendría que ser el rol del pedagogo/a (mejoras).*

2.3 Visibilizar el sistema penitenciario y nuestra tasca como pedagogos/as.

3. Revisar el sistema penitenciario des de una perspectiva de género.

4. Analizar las Unidades de Madres.

4.1 Establecer cuales tendrían que ser las funciones del pedagogo/a en las Unidades Externas de Madres.

En esta entrevista nos centraremos en los objetivos 3, 4 y 4.1.

LA DISCRIMINACIÓN DE LA MUJER EN PRISIÓN

3. Revisar el sistema penitenciario des de una perspectiva de género.

1. ¿Cuál es tu valoración respecto a la desigualdad de género dentro de las prisiones?

La desigualdad de género dentro de las prisiones es una realidad. La literatura científica tiene consenso sobre la serie de discriminaciones institucionales que se vienen en prisión, es decir, que se ejercen sobre las mujeres. Evidentemente, esta discriminación o desigualdad, es valorada de forma negativa y considero que se podrían destinar muchos recursos.

Dentro de esta desigualdad, están las discriminaciones sistemáticas, es decir, que forman parte de la estructura penitenciaria y evidentemente es muy difícil acabar con ellas pero quizá si se puede trabajar para minimizar un poco sus consecuencias. Entonces, estaría bien que se pudieran destinar, por lo menos, los mismos recursos que se destinan a la población reclusa masculina. Sin embargo, al ser la población femenina tan reducida ya sabemos cuál es el argumento por el cual vemos esta disparidad en los recursos que se destinan a cada colectivo.

2. ¿Qué tipos de discriminación sufren las mujeres en prisión?

Hay diversos tipos de discriminación que sufren las mujeres dentro de prisión. Suele hablarse de discriminación sistemática a la serie de discriminaciones que se sufren por razones de género y etnia, es decir, aquellas que se sufren fuera de la prisión y que se reproducen una vez dentro. Esto se debe a que el sistema penitenciario, al igual que el sistema judicial y otros sistemas que forman parte de un sistema más grande, realiza una serie de opresiones a distintos colectivos. Ejemplo de esto, son el patriarcado o el racismo. Todo esto son ejes de opresión que se encuentran dentro del sistema penitenciario, negar esto es negar algo que la literatura demuestra y de lo cual no ha informado.

Si leemos sobre el paradigma interseccional aplicado al sistema penitenciario y a las mujeres reclusas, concretamente, a las extranjeras, podemos ver toda una serie de discriminaciones que se producen en el sistema penitenciario y que se habían iniciado en el sistema judicial. Ejemplo de esto es que las mujeres tienen condenas más largas y severas que los hombres, cuando se ha cometido el mismo delito. Esto se debe a una serie de valores imprimados en los propios sistemas y que afectan de forma más perjudicial a las mujeres.

Por otra parte, tenemos las discriminaciones institucionales, que son aquellas ejercidas por la misma institución. Por ejemplo, dentro de esto, veríamos que se destinan a las mujeres reclusas menos recursos, menos formación laboral y educativa. En relación a esto, vemos que a las mujeres se les destinan talles de costura, de macramé, de hostelería, de limpieza, etc., en cambio, los hombre tienen una amplia gama de talleres que les pueden servir para aprender y poder desarrollarse profesionalmente. Estamos privando a las mujeres de esa finalidad constitucional que tienen las penas privativas de libertad de promover la reinserción social. Si no ofrecemos una formación laboral adecuada, difícilmente va a haber una reinserción social de estas personas.

Después de ver las discriminaciones sistemáticas e institucionales, las discriminaciones propiamente de género son aquellas que se producen por el mero hecho de ser mujeres, aunque estas ya se encuentran combinadas con las explicadas anteriormente.

De entre todas estas, personalmente creo que la que tiene un impacto más fuerte en la vida de estas mujeres, es la institucional. Es decir, el impacto que produce el hecho de que no ofrecerles las herramientas suficientes para asegurar una reinserción social plena. Es difícil porque en su día a día ellas sufren discriminación dentro de las prisiones, pero mirando a largo plazo, podemos decir que el hecho de que no haya programas de calidad y rigurosos para mujeres es la discriminación que crea más impacto.

No hay programas socioeducativos sistematizados y rigurosos para las mujeres reclusas, lo que se hace es adaptar programas hechos para hombres. Sí que se diseñó un programa llamado “Ser Mujeres” que tuvo una evaluación muy rigurosa por parte de un equipo de la UNED y que tuvo unos resultados muy positivos. Sin embargo, este programa se destina a la prevención de la violencia de género o a tratar con aquellas mujeres que ya la hayan sufrido. El problema es que, aunque se calcula que el 70% de las mujeres reclusas han vivido violencia de género, este no es el único factor que impregna sus vidas o sus pasados antes de entrar en prisión.

Entonces, igual que hay muchos programas socioeducativos para varones considero oportuno que haya la misma variedad y cantidad para las mujeres. Esto es un problema real que está pasando en España: no hay programas para las mujeres y, si los hay, son iniciativas puntuales, que no están sistematizadas y por eso no logramos dar cuenta de ellas, y que no están registradas ni evaluadas en artículos científicos, es decir, no tenemos información disponible. Esto es un problema porque las mujeres traen consigo muchas veces traumas (violencia de género, abusos de pequeñas, han tenido trayectorias profesionales muy precarias, su nivel de estudios es más bajo que el de los hombres...) y todo esto solo demuestra que hay una necesidad imperante de diseñar programas que sean específicos para ellas.

Volviendo a la pregunta, si no ofrecemos programas de calidad en los que se traten las necesidades de las mujeres, basados en un análisis de las necesidades específicas de ellas y no simplemente adaptar programas hechos para hombres (no podemos traspasar algo, simplemente porque funcione con el colectivo masculino y quizá pueda funcionar con el femenino), si no tenemos una formación laboral de calidad, si solo ofrecemos talleres que están ejercido una serie de discriminaciones que se han demostrado en la literatura nacional y si solo les ofrecemos los trabajos que han sido rechazados anteriormente por las prisiones de hombres, difícilmente vamos a conseguir una reinserción socio laboral. Este es un objetivo que no solo es deseable, sino que lo marca la Constitución, y deberíamos trabajar para lograrlo.

En conclusión, desde mi punto de vista, lo más perjudicial para ellas es esto, el hecho de no ofrecerles los canales adecuados para que cuando salgan fuera puedan reinserirse en la comunidad.

Debemos tener en cuenta que en el plano internacional los estudios tienen consenso en el hecho de que las mujeres reclusas cuando salen de prisión, vuelven a sus comunidades, que son entornos de precariedad, de toxicomanías, entornos en los que habían delinquido. Incluso vuelven con sus familias desestructuradas y problemáticas que las habían introducido en el mundo de la delincuencia. Es decir, es muy difícil hablar de trabajar para que no haya reincidencia si vuelven a los mismos entornos, si tienen problemas de vivienda, si vuelven a las toxicomanías, en estos casos es prácticamente imposible. En este sentido nos encontramos ante un ciclo donde tenemos un entorno problemático que las hace delinquir, van a prisión pero no se les proporcionan herramientas para reinserirse socio laboralmente y vuelven a los entornos precarios que las pueden llevar a delinquir de nuevo.

El problema es que, en todos los países pero especialmente en España, el ámbito penitenciario está abandonado en el sentido de los recursos que recibe del Estado. Instituciones Penitenciarias hace lo que puede con los recursos que tiene, pero aun así no podemos eximirnos de la responsabilidad que tiene cada agente y persona.

Entonces, hasta hace poco, en España más que en otros países, predominaba la perspectiva psicológica en el tratamiento con las personas delincuentes, independientemente de su género. Este paradigma de tratamiento cognitivo, de tratamiento en habilidades cognitivas y sociales, si bien puede obtener muy buenos resultados en algunos perfiles, especialmente violentos (varones con delitos sexual, por ejemplo), es un paradigma que no ofrece tan buenos resultados en otros perfiles porque nuestras prisiones están llenas de gente pobre a la que las circunstancias sociales les han obligado a delinquir. Estamos hablando de personas que han visto como la sociedad no les ha proporcionado los medios para lograr unos objetivos que esta misma sociedad les ha impuesto (lograr un buen trabajo, independizarse y tener una vivienda propia, etc.). Si una persona se cría en barrios pobre, llenos de droga, difícilmente podrá alcanzar estos objetivos con la misma facilidad como otras personas. Entonces, estamos hablando de que son las causas sociales las que están provocando que esta persona delinca. Decir que esta población ha delinquido porque no tenía las habilidades necesarias para calcular bien las consecuencias del delito o que no sabía gestionar su empatía, me parece obviar mucho los factores que se ven a simple vista.

Predominando hasta hace poco este paradigma cognitivo, que trabajaba las habilidades sociales cuando salían de prisión volvían a los entornos de precariedad donde se encontraban anteriormente y donde delinquieron.

Quizá la intervención pasa por un acompañamiento en la comunidad, ayudándola a buscar trabajo, vivienda, asegurándonos que recibe las ayudas necesarias... Si no hacemos este trabajo y simplemente estamos habilitando a esa persona para pensar mejor, para tener más empatía, no estamos haciendo nada. Entonces, hay una línea de investigación que considera que el tratamiento excesivamente psicología puede resultar más perjudicial que bueno.

3. ¿A qué crees que se refieren los autores cuando hablan de la prisión como un mecanismo de control social y de redomesticidad?

Para poder explicar esto tenemos que irnos a la filosofía, concretamente al post-estructuralismo. Foucault, entre otros autores de esta corriente, nos decía que la prisión no es más que un mecanismo control de masas. Esto se explica porque la prisión se ha convertido, bajo esta óptica, en un espacio dónde se meten a las personas que no pueden ser controladas y se desvían de sus roles y de lo que se debe hacer en sociedad.

Una vez dentro de la prisión estas personas se encuentran con todos los mecanismos de vigilancia, los cuales se siguen observando en las prisiones, y son vigilados y controlados excesivamente. Entonces, la prisión tiene una función de control social porque lo que intenta es redirigir a estas personas y si no los consigue las mantiene reclusas.

En cuanto a las mujeres, podemos decir que es un mega mecanismo de control social, que empieza, por ejemplo, en el plano familiar cuando a las mujeres se les enseña cuáles son sus roles, como tienen que comportarse y como no deben comportarse, lo cual pasa por no ser nunca agresivas y, en consecuencia, no involucrarse en hechos ilícitos. Este mecanismo, continúa el plano laboral. Entonces, cuando esa mujer ha decidido llevar la contraria al mecanismo familiar de sumisión entra en juego un mecanismo mucho más grande que es la institución penitenciaria. Este se encarga, no solo de encerrarla, sino también de enseñarle cuales son los roles de género que debe seguir. Esto lo hace con un tratamiento socio-educativo profundamente sexista y machista en el que los trabajos que se les proporcionan son de limpieza, costura, actividades de ocupación del tiempo en lugar de actividades, como ya hemos comentado, que favorezcan una reinserción social. En resumen, podemos decir que en prisión se vuelven a aplicar todos esos mini mecanismos que se aplicaban fuera de prisión sobre esa instrucción en el género. Si no logran aprender cómo debe comportarse una mujer, cuando salgan de prisión van a seguir desviándose de sus roles y van a volver a entrar en prisión.

Básicamente lo que dice la literatura es que hay una serie de mecanismos muy grandes que tienen distintos brazos y que van afectando cada una a un ámbito, empezando por lo familiar y terminando por la prisión.

Para poder comprender bien lo que es la prisión como mecanismo de control social hay que leer un poquito de Foucault, especialmente, pues hizo la mayor crítica al sistema penitenciario moderno. Pero, en resumidas cuentas, podemos decir que la prisión sirve para un propósito, es decir, no es que la institución penitenciaria sirva para ofrecer una reinserción social plena a unas personas. La prisión sirve para el propósito, que es el de alejar a unas personas que no saben adaptarse a unas normas del resto de la sociedad y de readaptar y redirigirlas a aquello que deberían ser.

Por ejemplo también, Angela Davis, en Democracia de la Abolición, analiza diversas vertientes. Primero, en base a lo que nos decía Foucault y diversos autores post-estructuralistas que escribieron sobre esto, te dice que esta institución que nació en el siglo XVII sigue más viva que nunca en el siglo XXI sin modificaciones y cabe preguntarse él porque. Entonces, hace un análisis con la población afro descendiente y llega a la conclusión que en Estados Unidos pasaba una cosa: las personas negras estaban esclavizadas (jornadas laborales inhumanas, penas corporales, etc.) y cuando se abolió la esclavitud, las personas negras pasaron a ser esclavas dentro de las prisiones. Es decir, hubo un traspaso de estas personas a los centros penitenciarios. Pero en las prisiones ya estaba abolida la esclavitud y, evidentemente, no eran considerados esclavos pues se les veía como personas presas, sin embargo, se las utilizaba como mano de obra barata. Hay una frase muy impactante de Angela Davis que dice que: “las carreteras de algunos estados del sur han estado construidas sobre la espalda de las personas negras que había reclusas en esos estados”.

La autora, después de hacer este análisis con la población más general, realiza un análisis sobre cómo interseccionan el género y la etnia, aunque en Estados Unidos se habla de raza. Ella analiza como esto intersecciona en el

sistema judicial, primero, y en prisión, después, y esto crea las estructuras de poder sexistas y racistas que vemos.

Sobre este tema, te aconsejaría leer un poquito de Foucault y su obra “Vigilar y Castigar” y leer la obra de Angela Davis, “Democracia de la Abolición”.

El problema de este sistema penitenciario es que encuentra su validación en la sociedad en general, es decir, desde fuera hacemos este binomio delito-pena, que hay que deconstruir, y aprobamos que cuando se comete un delito hay que ir a la cárcel (sin plantearnos nada más). Como el sistema está encontrando una validación en la sociedad en general, el sistema no va a cambiar. Así pues, tenemos un sistema final en que metemos a prisión a las personas con las que no sabemos qué hacer y nos olvidamos como sociedad de lo mal que hemos actuado, porque al final si hablamos de que la mayoría de estas personas han delinquido por causas sociales es que nosotros como sociedad hemos fallado. Entonces, si no queremos asumir esta parte de culpa, y decidimos que se encierra a las personas y una vez allí se las castigue y se les enseñe como se debe actuar, el problema se magnifica más.

4. ¿Qué acciones o reformas consideras que se tendrían que hacer en el sistema penitenciario para corregir estas desigualdades?

Lo primero, te diría que sería actuar a nivel comunitario o con las personas, pero no. Creo que el primer nivel es informar y concienciar porque actualmente tenemos unos medios de comunicación que más que informar, desinforman. Y no solo desinforman, sino que crean un ideario colectivo que está lleno de prejuicios, de estereotipos... especialmente con algunos sectores de la población. Evidentemente, estos son los sectores pobres, de clase baja, con el sector extranjero, con las mujeres.

Entonces, cuando tenemos unos medios de comunicación que nos están bombardeando constantemente con esta serie de prejuicios, cuando tenemos un discurso del odio, que está calando tan profundamente, por parte de la extrema derecha, aquí en España mismamente, que te dice que la delincuencia

está causada por menores huérfanos, que se llaman MENAS, que vienen aquí a matarnos; que los pobres son todos unos toxicómanos.

Al final, estamos reproduciendo el orden que nos interesa para mantener un sistema del siglo XVII intacto en el siglo XXI, porque está respondiendo a objetivos que nada tienen que ver con lo que dice nuestra Carta Magna. Entonces, si mantenemos este discurso del odio sin castigar, como ves aquí en España puedo decir algo de un tema tan importante y no tengo consecuencias, si reproducimos eso en los medios de comunicación, estereotipos sutiles, y a veces no tan sutiles, sobre algunos sectores de la población; lo que pasa es que las personas, los ciudadanos de a pie, al final acaban con la cabeza llenos de un ideario, que se creen que están informados porque lo han visto en la televisión, que es imposible de deconstruir.

Se ha estructurado todo un discurso, muy bien pensado, las televisiones se han erigido como fuentes de saber incuestionables y, por ello, la sociedad siempre va a asociar el delito con la pena. ¿Porque? Quizá porque en televisión no hay debates, por ejemplo, sobre un análisis, como yo he hecho, sobre las obras sobre Foucault o Davis. Explicando que el problema es que nuestras prisiones están llenas de gente pobre o que quizá hay que pensar, aunque eso sea pensar radicalmente y muy críticamente pero es una parte de la filosofía que está ahí y hay que tener en cuenta, que la prisión es un mecanismo de control social. Como eso no se lee, no vas a leer en los periódicos ni ver en la televisión nada de eso, las personas, a menos que te hayas formado en ese tema, que hayas leído, ¿qué van a pensar? Lo que te dice todo el mundo.

Entonces, nuestro papel principal, es destruir ese ideario colectivo que se ha creado gracias a los medios de comunicación, poner en duda siempre todo lo que se diga, pedir datos de cualquier afirmación que hagan. Por ejemplo, cuando se dice que las personas extranjeras cometen, por ejemplo, el 70% de la delincuencia, cuando se ha demostrado que precisamente las personas extranjeras son enviadas más a prisión que las personas españolas, y tiene un índice de delincuencia menor, es la mitad. Es decir, cuestionar siempre todo lo

que nos digan, todo lo que leamos, todo lo que oíamos, y pedir pruebas, leer fuentes, datos...

Creo que sería un poco en esa línea, concienciar a las personas sobre la importancia de contrastar las cosas y luego, en temas tan complejos como este, intentar detenerse un poco a analizar los distintos factores que intervienen. Porque es solo que una persona haya cometido un delito y, por lo tanto, tengan que ser castigada, es que hay serie de factores que le han llevado a delinquir y a entrar ahí. Entonces, yo creo que merece un análisis de todos los factores en conjunto, aunque, claro, no interesa.

Este sería un primer nivel: informar y concienciar. Aunque esto no solo se aplica al ámbito penitenciario, sino que podría aplicarse a muchos problemas sociales que hay actualmente. Luego, evidentemente, como pedagogos/as y educadores/as sociales, reclamar el puesto que nos pertenece dentro de las instituciones penitenciarias y actuar en nuestras funciones, trabajar en nuestras funciones, las cuales van en la línea de la intervención y tratamiento socioeducativo, de las juntas de tratamiento, etc.

Por otra parte, cuando hablamos de las desigualdades de género, primero podemos tratar de deconstruir como el género está construido en el sistema penitenciario y judicial. Con esto me refiero a tratar de desvelar prácticas que puedan ser sexistas o discriminatorias, como algunas que estamos viendo.

Creo que fue en 2008, se aprobó un plan de acciones para la igualdad entre hombres y mujeres en el ámbito penitenciario. En este plan se contemplaba el programa “Ser mujeres”, que es lo único que ha quedado vivo. Pero este se encargaba de concienciar sobre las discriminaciones de género que se producen en prisión, de crear los mecanismos necesarios para poder formar adecuadamente a las mujeres, para poder atender sus necesidades, se contemplaba, también, la creación de un observatorio para datos más específicos... Si vemos las estadísticas de la página de la Secretaría General Instituciones Penitenciarias, estas son muy simples, son porcentajes de la población extranjera, de los reclusos divididos por sexo, si están penados o preventivos, que delitos tienen y poco más. Entonces, se plantea este

observatorio para hacer datos más específicos, por ejemplo, del porcentaje de mujeres que tuvieron en su infancia X o cuantas han sufrido violencia de género, cuantas tienen diagnosticada una enfermedad mental, etc.

En este plan se contemplaban programas educativos específicos y sistematizados, que fueran evaluados para darles esa rigurosidad. Es decir, era un plan muy completo que tenía más de 100 acciones y que buscaba, paso a paso, acabar con estas discriminaciones. Sin embargo, no se le destinaron los recursos necesarios, aunque en los primeros años arrancó muy bien, y además cambió el gobierno. Entonces, ese programa acabó cayendo en el olvido, desafortunadamente. Este, finalmente, se renovó para 2017 o 2018, pero no se encuentra información ninguna, solo el número de las participantes y en que Centros Penitenciarios se llevó a cabo, pero no aparecen los resultados los resultados obtenidos.

Así pues, se podría tratar de rescatar este plan, o sino rediseñarlo. Evidentemente, contar con muchos más recursos económicos y materiales para poder llevar a cabo todas las acciones que deben realizarse para poder superar estas desigualdades. Y, súper importante, concienciar a los profesionales que trabajen allí, no solo a los profesionales de tratamiento o de dirección, sino también a las propias personas de seguridad y de vigilancia. El papel que tienen estos profesionales es muy importante, son los que más tienen que estar concienciados sobre las prácticas discriminatorias que puedan llegar a ejercer, sin quererlo, y que el sistema en el que están trabajando llega a reproducir.

Yo creo que las reformas irían en esa línea: informar, concienciar, formar, tener más recursos... Y por supuesto, dotar de más recursos, implicaría abrir muchas más plazas para pedagogos/as y que, de una vez por todas, a las plazas de educador, solo se puedan presentar educadores sociales. Porque en el 2021 seguimos asistiendo a que a los educadores/as son juristas, sociólogos... que se han preparado para ejercer de educadores y que previamente tienen que tener un historial trabajando como personal de

vigilancia o de seguridad. Sobre este tema de los perfiles laborales en Instituciones Penitenciarias, se podría hablar largo y tendido.

5. ¿Qué puede hacer el pedagogo/a para promover esta igualdad?

En el caso de las personas ajenas al ámbito de las Instituciones Penitenciarias, pero que este es de su interés, puedo desarrollar acciones como agente externo, por ejemplo, des de una ONG que colabore con instituciones penitenciarias, y crear un programa o un taller. Lo que yo recomiendo es que se haga desde un programa sistematizado porque son muchas las iniciativas que se llevan a cabo desde el tercer sector, pero al no estar sistematizadas y, a veces, no llevarse a cabo por los profesionales pertinentes, como puede ser el pedagogo/a o el educador/a social, estos programas pueden conseguir unos buenos resultados pero no acabamos dando cuenta de ellos. Es decir, que no aparecen en informes, en publicaciones, libros o artículos, no acaban en ninguna parte. Entonces, si no sabemos los programas que se aplican y los que funcionan de los que no, si son efectivos o si han sido aplicados con rigurosidad y desde el perfil profesional que le corresponde, pues ahí se complica la cosa.

Aun así, este es un ámbito, diría yo, donde se pueden hacer las acciones más inmediatas. Tú como agente externo puedes contactar con prisión y ofrecerles un taller o un programa.

6. Respecto a las prisiones a nivel arquitectónico, ¿qué tipo de estructura se considera adecuada cuando hablamos de cárceles de mujeres?

Yo esta pregunta siempre la contesto de la misma forma, y es de la siguiente: las mujeres no tienen el perfil de peligrosidad que tienen los varones. Las mujeres no cometen tantos delitos de sangre, las mujeres cometen un porcentaje muy residual de delitos contra las personas. Cuando se trata de robos o de delitos que no son contra las personas es muy poco probable que las mujeres ejerzan violencia alguna. Por ejemplo, en los delitos contra el orden socioeconómico, las mujeres cometen en su mayoría hurtos, que son robos

que se realizan sin violencia. Las probabilidades de que utilicen una arma son mínimas. No es solo ya que sean pocas las que delinquen, es que además las que son violentas son muy pocas. Son tan pocas, que en el plano científico, no se cuenta todavía con estudios cuantitativos que hagan análisis estadísticos con mujeres asesinas en serio o homicidas porque no dan los datos. Para hacer un análisis estadístico necesitas una muestra grande y, como las mujeres violentas son tan pocas, no hay estudios. En cambio, si revisamos la literatura internacional sobre violencia en hombres, sobre delitos sexuales, asesinatos, etc. ahí encontramos muchos estudios. De esto podemos extraer que las mujeres tienen un perfil de peligrosidad mucho más bajo, lo cual justifica si repensemos si es necesario que, por un delito de tráfico de drogas, encerremos a esa mujer 6 años.

Esto lo primero: no hace falta mandar a tantas mujeres a prisión. No puede ser la primera alternativa, habiendo otras. Y esto también se puede aplicar a varones que han entrado en prisión, pero por pequeña delincuencia que es castigada muy duramente, debido a la influencia que llegó en los años 90 o 2000 por parte de Estados Unidos y Europa. Entonces, repensar este castigo que hacemos de la pequeña delincuencia, tanto con mujeres como con hombres, pero especialmente con mujeres, debido a su bajo perfil de peligrosidad.

Así pues, lo primero es pensar alternativas a la pena privativa de libertas. Esta tiene que ser la última alternativa cuando nada puede justificar el que se queden fuera.

Por otra parte, dentro de prisión, tener una seguridad más relajada porque las mujeres organizan menos motines, son menos violentas entre ellas, ocasionan menos problemas. ¿Qué pasa con las mujeres, que se dice que son más conflictivas? Las mujeres son más resistentes a la autoridad, es decir, tienen conflictos con los profesionales, pero de forma verbal. Ellas pueden ser reticentes a algo, empiezan más discusiones con los profesionales y entre ellas... Esos son los tipos de conflicto que generan las mujeres en prisión. Los

hombres tienen pelear, agreden al funcionariado... las mujeres no. Entonces, pues quizá sería adecuado adaptar el régimen de vigilancia con ellas.

Arquitectónicamente, ahí tengo un debate y no te sabría decir. Tampoco vamos a disfrazar algo de lo que no es, es decir, si es una cárcel y va a tener funciones como tal, no vamos a disfrazarla de un colegio en el que aprender.

Es un tema un poco complicado, pero yo lo que haría sería dejar de mandar a tantas personas a prisión. Sin embargo, eso implica trabajar con esas personas y lo más fácil es encerrarlas.

LA MUJER COMO MADRE EN PRISIÓN

4. Analizar las Unidades de Madres.

4.1 *Establecer cuales tendrían que ser las funciones del pedagogo/a en las Unidades Externas de Madres.*

7. ¿Cómo valoras los beneficios o inconvenientes de mantener a los infantes con sus madres en prisión?

Es un tema muy complicado porque no puedes privar a una madre de tener a su hijo con ella porque eso va a tener unos efectos sobre la mujer bestiales, y para los hijos también. Hay diversos estudios de infantes que se han criado sin su madre o su padre, porque están en prisión, y hablan de conflictividad, de desapego familiar.

Entonces, por una parte, tenemos que va a haber consecuencias negativas tanto para la madre como para el niño/a si no se queda, pero, por otra parte, si se queda, tienes el debate de que estas privando de libertad a un niño/a o un bebé que no ha hecho nada. Es decir, con que justificación podemos hacer eso. Nos vemos con el derecho de meter a un niño/a en prisión, porque le podemos llamar Unidad Externa de Madres, y puede tener más colores y juguetes que una prisión, pero sigue siendo una prisión. Lo disfrazamos como lo disfrazamos, sigue siendo una prisión: con cámaras, con

rejas en las puertas... Al final, por una parte no puedes quitarle a la madre ese derecho de tener a su hijo/a en prisión pero, por otra parte, estás metiendo a un niño/a en prisión y, ¿es el entorno adecuado para criarse, para desarrollarse personal y educativamente?

Así pues, hay una solución: no meter a tantas mujeres en prisión, porque si no las metes ahí no tendremos el dilema de que debemos hacer con estos niños. Sin embargo, si hablamos de mujeres violentas o de mujeres reincidentes, aunque las mujeres apenas reinciden, estos perfiles más violentos o conflictivos podemos empezar a analizar que hacemos en este sentido.

Yo no me cansaré nunca de decirlo: la solución pasa por no meter a todas las mujeres en prisión.

8. ¿Cómo valoras el contenido/nivel pedagógico de las Unidades Externas de Madres?

Yo no tengo un conocimiento muy amplio sobre las Unidades de Madres, pero para mí, evidentemente, son sinónimo de progreso. Hay países que no cuentan con estas estructuras, España fue de los primeros en implantar este tipo de estructuras y, para mí, son sinónimo de progreso. Que una madre pueda estar con su hijo/a es algo que, aunque le puedas ver sus cosas negativas, también tiene sus cosas positivas. Evidentemente, ahí hay un componente que saber reconocer. Luego, pues habría que analizar en profundidad su otra cara.

Pero sí, para mí, tienen un componente pedagógico muy importante y considero que deben existir. Y, de hecho, hay algunos países que miran a España y quieren tener este tipo de instituciones. Crear este tipo de Unidades es facilitar un entorno más familiar, aunque también tenga su relectura.

9. ¿Cuáles son las funciones de un pedagogo/a en una Unidad Externa de Madres?

La verdad es que no las conozco.

10. ¿Qué aportaciones adicionales puede hacer nuestra profesión en estas Unidades?

Nosotros hemos sido formados en ciencias de la educación, por lo que, nosotros más que nadie somos los que tenemos que trabajar en las Unidades de Madres, porque de lo que se trata, no es solo crear el entorno y clima adecuado para que la madre pueda estar con su hijo, sino que además es un entorno en el que hay que educar al niño/a. Entonces, yo creo que no hay profesión que esté más justificada que la nuestra.

7.2 ANNEX 2. Transcripció entrevista II.

ENTREVISTA A L'EDUCADOR SOCIAL DE MAS D'ENRIC

DADES D'IDENTIFICACIÓ DE LA PERSONA ENTREVISTADA

Data de realització: 30/04/2021

Lloc: a través de la plataforma Teams

Horari: 15.15h – 16.15h

Mitjà d'enregistrament: Gravadora del dispositiu mòbil.

Breu resum del CV de la persona entrevistada:

Va estudiar Integració Social i fa quatre anys es va graduar d'Educació Social a la UOC. Va treballar en un CREI i en un CRAE i, des de fa tres anys, treballa en un Centre Penitenciari de la província de Tarragona.

En els pròxims mesos el traslladaran a un centre de justícia juvenil.

OBJECTIUS

1. Analitzar el sistema penitenciari.
 - 1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.
 - 1.2 Definir els tipus d'establiments penitenciaris.
2. Examinar el paper del Pedagoga/a en els establiments penitenciaris.
 - 2.1 Definir el concepte *Pedagogia Penitenciària*.
 - 2.2 Identificar les funcions del pedagog/a.

2.2.1 Analitzar quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).

2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es.

3. Revisar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere.

4. Analitzar les Unitats Externes de Mares.

4.1 Establir quines haurien de ser les funcions del pedagog/a en les Unitats Externes de Mares.

En aquesta entrevista ens centrarem en l'objectiu 1.1, afegit un parell d'objectius específics per aquesta entrevista: Definir les funcions de l'Educador/a Social i Descriure el treball en xarxa al C.P.

L'OBJECTIU EDUCATIU DELS CENTRES PENITENCIARIS I LES FUNCIONS DE L'EDUCADOR/A SOCIAL

1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.

Definir les funcions de l'educador/a social.

1. Com a educador social que treballa en un Centre Penitenciari, com descriuries les funcions que desenvolupes? Creus que aquestes estan correctament explicades al Reglament Penitenciari?

En l'àmbit de l'Educació Social hi ha molt d'intrusisme i es important reivindicar la nostra figura, ja que si deixem que la facin altres professionals, pot ser que al final pensin que no fem falta. En el Centre Penitenciari on treballa, per sort, sí que és una figura reconeguda i es respecta que aquest lloc de treball l'ocupi el professional pertinent.

Pel que fa a les funcions que desenvolupo, són totes aquelles que tenen a veure amb l'acció educativa. A les presons, tota persona que entra, és classificada per l'Educador i els Treballadors Socials. Se li fa una entrevista d'ingrés i depenent de la tipologia de delictes que té, ingressa en un mòdul o un altre. Tots aquests mòduls compten amb un equip multidisciplinari compost per: un/a jurista, un/a psicòleg/a, un/a treballador/a social i un o dos educadors/es socials, depenent de la ràtio d'interns que tinguem. També és la nostra funció dur a terme les entrevistes individuals amb l'intern.

Jo estic al Mòdul de Toxicomanies i també treballo amb aquestes addiccions que poden tenir els interns. Al Mòdul no només entres persones amb delictes relacionats amb les drogues, sino que també poden entrar altres reclusos que hagin comés un delicte, per exemple, un violador, però que si al judici exposa que estava sota els efectes de les drogues, primer haurà de passar pel Mòdul de Toxicomanies i després continuar el seu itinerari cap a un altre Mòdul.

Així doncs, jo hem trobo amb una població molt diversa i les meves funcions i forma d'intervenir pot canviar en funció del PIT (Programa Individual de Tractament) i del perfil del reclus. També depèn de la voluntarietat i participació de l'intern, és a dir, amb una persona que acudeix als programes pots treballar molt més que amb una altra que es nega a seguir el tractament o l'itinerari proposat. Clar, a Catalunya sino compleixes amb aquest tractament no podràs gaudir de permisos de sortida, però si l'intern es nega a participar tampoc el pots obligar.

Pel que fa a les funcions que marca el Reglament Penitenciari serien les referents a l'acompanyament de l'intern. L'educador/a social sèrie el nexa més important, dintre de presons amb l'intern. Nosaltres, a través d'aquest contacte, som el nexa, els que busquem que faci el tractament, que signi el contracte establert... Llavors, és un treball de generar vincle amb l'intern, de buscar potencialitats, de treballar l'autoestima, perquè molts estan en situacions de vulnerabilitat o d'estadis precontemplatius de què no reconeixen la condemna; és un treball de parlar mol amb ells, la qual cosa pot resultar, de vegades, bastant difícil, ja que són persones amb poques habilitats relacionals, n'hi ha que són analfabets que no saben llegir ni escriure però també hi ha casos de persones amb graus superiors. És a dir, és una població molt diversa i t'has d'adaptar al grup que tinguis en aquell moment i a les necessitats que tinguin.

Per una altra banda, l'educador ha de crear i realitzar programes i activitats educatives. Aquí al C.P. tenim diferents itineraris que són: drogodependències, violència de gènere, delictes de sang, SAC (Violència Sexual). Tot això comença per uns programes socioeducatius per començar a abordar aquesta qüestió de manera més superficial. Aquests programes generals són els de sexe i gènere, salut, educació emocional, prevenció del consum de drogues... Aquests són els socioeducatius i duren unes cinc o sis sessions cada programa.

Quan han complert aquest, el segon trimestre, comencen els psicoeducatius. Tenim un cinc programes: creu en el canvi, el pare hi pensa, el nou jo, educació sexe i gènere i preparar la vida en comunitat, que serveix per tornar al carrer. Dintre aquests programes, depenent de les particularitats de

l'intern, escolliràs quins programes s'ajusten millor al seu perfil i els plasmaràs en el PIT, el qual haurà de firmar.

Una de les funcions que tenim també és encoratjar i donar segones i terceres oportunitats, la qual cosa comporta no jutjar la vida, decisions i trajectòria de la persona.

2. Quines haurien de ser les característiques de les funcions de l'educador/a social al centre penitenciari?

Aquest és un àmbit en el qual és important que hi treballin persones que els agrada, que estiguin disposades a veure persones i no interns o reclusos, sino persones. Crec que es important deconstruir els prejudicis i no caure en el rebuig d'aquesta persona perquè sigui delinqüent o toxicòmana.

Crec que el sistema penitenciari es un lloc que estigmatitza molt a l'intern, a la persona. Les persones, de forma innata, rebutgem aquella gent que a delinquit. Tu, com educador, has de fer desaparèixer aquest prejudici i veure que davant nostre, no tenim un intern, tenim una persona.

També has de parlar amb aquestes persones amb sinceritat i respecte, perquè només així et guanyaràs el respecte dels interns i podràs crear-hi un vincle. Tu li has de donar aquest amor, apreciació o sinceritat que, potser, en un altre lloc no ha trobat i que necessita per poder fer el seu camí de reeducació.

Un educador a d'acompanyar aquesta persona i tractar-la de "tu a tu", no ens podem situar per sobre o "veure'ns superiors a l'altra persona", això també és molt important, sobretot en aquest àmbit. És a dir, hem de tenir una relació més dialògica, respectant les nostres figures, però sempre des de el respecte i el diàleg.

Llavors, sobretot, hem d'acompanyar, empoderar i respectar.

Per una altra banda, no ens hem de deixar influenciar per situacions familiars i saber diferenciar la nostra feina de la nostra vida.

3. Consideres que s'està treballant adequadament l'objectiu educatiu del sistema penitenciari? Que es podria fer per millorar aquest treball?

Quan un intern fa el seu programa de tractament i compleix amb el seu itinerari pot reduir la seva condemna fins a una tercera part, per la qual cosa si es treballa bé aquest objectiu els interns poden sortir abans del Centre Penitenciari. Alguns, però, com hem comentat, no volen seguir aquests programes i hauran de fer tota la condemna sense cap tractament. En aquests

casos l'objectiu educatiu no s'estaria exercint. Però això és alguna cosa que s'hauria de valorar amb cada cas.

Clar, tot es susceptible de millora, hi ha coses que no acaben de funcionar i segurament podríem millorar però el primer que no funciona és la nostra societat. La presó és un mala solució als defectes que tenim com a societat. Hi ha altres països més avançats que estan tancant presons i obrint centres educatius, aquí això és impensable pel tipus de societat que tenim.

Llavors, si que és poden canviar coses, com per exemple, fer una millora a nivell professional, ja que aquí han vingut persones a treballar i no han tingut prou resiliència, els hi ha costat treballar amb alguns interns. En aquest sentit cal fer una introspecció, analitzar la nostra persona, veure els nostres punt forts i febles i deconstruir-nos i tenir una certa voluntarietat.

Sempre hi ha coses a millorar, aquí tot està molt burocratitzat, hi ha molta "paperassa", i llavors un mòdul de 100 persones és difícil... perquè hi ha dies en que et trobes amb baralles, consums, robatoris... tot es un continu de contratemps però que si hi aprens a conviure-hi i hi tens ganes i una distancia professionals, que és essencial tenir, es una gran experiència.

Tot i això, ara s'han implementat uns programes que estan molt bé. Clar, hi ha programes o sessions que un dia o un trimestre surten molt bé i al següent, amb una altra tipologia de persones, ha sortit un desastre. Els programes no estan bé ni malament, depenen de amb qui els implementis, en gran mesura. Es molt heterogeni, molt ampli, tot això, llavors no es que estigui bé o no, sino que nosaltres també hem de treballar per aprendre a adaptar-nos a la institució, i, al mateix temps, si una cosa no està bé treballem per millorar-la. Però això sempre serà una constant i està bé veure que hi ha coses que no funcionen, perquè això vol dir que ens adonem dels punt febles de la nostra intervenció o del programa o de com s'està duent a terme amb un determinat grup.

Com agents educatius, pel que fa a les millores, considero que ho estem fent prou bé. Nosaltres empoderem des del vincle, intentem pujar l'autoestima de l'intern, quan parlo amb ells els tracto com a persones de dret, perquè entenc que la situació pot canviar i un dia ell puc ser jo. Simplement donant aquesta relació de respecte, tu estàs obrint la possibilitat de que aquesta persona pugui generar un canvi, perquè ha vist que nosaltres els brindem una oportunitat, que creiem en ells.

També és important donar aquestes segones oportunitats, entendre els retrocessos com unes oportunitats d'aprenentatge, de revisar que hem fet bé i que podem millorar, i celebrar els petits èxits, en cada persona i en el col·lectiu. Per exemple, si d'un grup de 50 interns només tres superen el programa

centrar-nos en el seu èxit i no caure en el derrotisme o fatalisme. I sobretot, creure en la capacitat de canvi de les persones, això és molt important.

LA INTERVENCIÓ DE L'EDUCADOR/A SOCIAL

Definir les funcions de l'educador/a social.

Descriure el treball en xarxa al C.P.

4. Quin és l'instrument de planificació? Com marqueu els objectius a treballar en cada cas? Quin tipus d'activitats/intervencions realitzeu?

Quan entra un nou cas, ingressa en un mòdul o un altre, depenent del tipus de delictes i perfil criminològic, i se li fa un contracte anomenat PIT (Programa Individual de Tractament). Aquest es redacta valorant conjuntament amb la jurista, la treballadora social, la psicòloga i jo com a educador, les necessitats i les particularitats d'aquest intern, ja sigui a nivell de condemna, a nivell familiar o a nivell de tractament. Llavors, s'elabora un contracte, que és el que se li dona a l'intern perquè el signi i que es renova cada sis mesos. En aquest contracte hi ha una sèrie de programes que serveixen perquè ell es comprometi a assistir-hi. Després quan s'entra al mòdul amb aquesta persona és duen a terme una sèrie d'entrevistes individuals. Tot i això serveix per planificar el tractament o intervenció a l'intern i marcar-nos els objectius a treballar.

Els objectius a treballar es marquen depenent de la tipologia de delictes. Tenim un eina, que és una entrevista d'uns 43 ítems que se li passa en una entrevista i et dona una escala de valoració. Hi ha gent que és contrària a aquest mètode que s'utilitza a les presons catalanes.

Aquesta eina et dona un valor alt, mitjà o baix en diferents tipus de violència (autodirigida, institucional, recaiguda de delictes, etc.). Depenent del que l'intern va responent el sistema et dona uns resultats o uns altres que ens serveixen a l'equip de professionals a l'hora de prendre decisions: quins programes farà, quin itinerari seguirà, etc. Per una altra banda, també tens en compte que diu al sentència, que ha traslladat el jurista.

Llavors, l'eina principal és el PIT, però tens aquesta altra eina, l'entrevista individual, el seguiment que pots fer al mòdul, la coordinació que fas amb altres professionals i funcionaris (inclosos els funcionaris de vigilància).

5. Com valoren l'educació per prevenir la delinqüència, per una banda, i per sensibilitzar a la població sobre la reeducació i reinserció en societat dels presos/es, per l'altra banda? Com creus que hauria de ser?

Jo entenc la presó com una mala solució de la societat, com el fracàs de la nostra societat. La gent que arriba a la presó és perquè hi ha un fracàs social darrere, en gran mesura. Si tothom tingués una estabilitat econòmica i social, potser la meitat o el 80% de les persones no hi serien aquí. La gent de vegades es veu obligada a fer coses o tenen un tipus de vida que els han dut fins aquí, per exemple, jo en una mateixa sala tinc un pare i un fill, de 49 i 23 anys. Això ja ens hauria d'estar dient que unes determinades circumstàncies han portat a aquesta família a la delinqüència.

Tinc gent aquí al mòdul, també, que vaig conèixer al CREI i penso, que passa que un nen que ha estat institucionalitzat des dels 4 anys, continua en aquest circuit? El sistema, en aquest sentit, els ha fallat. Molta gent, al carrer tenen una situació de vulnerabilitat, de conflictes familiar, de famílies desestructurades, etc. Es un "panorama" desolador.

Podem intentar resoldre la situació dintre el centre però, a la presó l'intern tindrà un llit i menjar però, en quan tornin a sortir, la societat... és molt difícil. Si tornen als mateixos entorns o mateixes situacions que abans tornaran a delinquir i en pocs mesos tornaran a estar dintre la presó.

Llavors, no és que haguem de buscar culpables, però si ser conscients de la nostra part de responsabilitat i a vegades això costa veure-ho. Poder dir que el responsable és aquesta societat que tenim, que és capitalista, individualista, que només és valoren els títols... Clar en el cas de les persones de les quals estem parlant, doncs els costarà trobar feina i, possiblement, seran feines mal remunerades. Llavors es veuen obligats a delinquir i, si a això li afegim que siguin exreclusos, encara és més difícil i estem fent que reincideixin, encara que hagin superat els programes de tractament. Però això no és una cosa que, tu com educador, et puguis responsabilitzar o controlar.

Per tot això, hem d'intentar empoderar les persones per a quan surtin a fora. Nosaltres sabem que el sistema és precari, que hi ha gent que treballa 12 hores per un sou de 700€, i hi ha gent que ni això. Que els pot passar a aquells que tenen addiccions i que no són capaços d'anar treballar? Llavors, hem d'intentar treballar aquests hàbits i empoderar. Però la qüestió és molt més profunda, tu a dintre la presó fas aquesta funció però quan surtin fora no pots seguir amb aquesta intervenció, tot i que el problema continua existint dintre la societat.

És molt difícil parlar de que amb l'educació podem prevenir la delinqüència o sensibilitzar la societat quan la mateixa educació ja és una eina que segrega les persones. Actualment tenim la mateixa educació que al segle XIX, basada en capacitats i exàmens i en els diners, perquè no és el mateix una família que pot pagar-li al seu fill o filla una extraescolar que una que no pot. Això genera separacions i estigmatitzacions. Tot aquest sistema que està privatitzat i es basa en els privilegis no ajuda a donar igualtat d'oportunitats, per la qual cosa, contràriament, ajuda a crear col·lectius vulnerables i susceptibles a la delinqüència.

Quan les persones entren a la presó, generalment, entren trencades. La presó recull aquestes persones que no han sabut adaptar-se a la societat i que s'han equivocat en les decisions que han pres, que han hagut de robar perquè tenien gana, per exemple. En aquesta societat que ens demana de consumir, de tenir moltes coses, tenir diners... si no complim amb aquestes expectatives potser optem pel camí de la delinqüència. Clar, en hauríem de plantejar en quina societat estem vivint i quina societat volem, i voler una societat que garanteixi una igualtat d'oportunitat és una utopia.

Per una altra banda, el món de les presons s'haurà d'obrir a la gent del carrer, perquè aquest món està molt tancat. Jo penso que s'hauria de portar les presons a les escoles, apropar aquesta informació que trencaria amb molt estereotips i molts prejudicis (igual que s'han apropiat altres temes com la violència de gènere, per exemple). Però no sé com es podria articular i com és podria fer per obtenir bons resultats. Per tal que el sistema penitenciari deixi de ser tan regimental a ser més educatiu s'haurien de fer molts de canvis i seria un procés molt llarg, tal com ha sigut la incorporació d'algunes figures en aquest àmbit, com la dels educadors/es socials.

6. Com avalues els resultats de la intervenció educativa i/o terapèutica realitzada al centre?

(aquesta pregunta queda contestada a la Pregunta 3)

7. Amb quins professionals treballem de forma coordinada al C.P.? Valora la importància del treball en xarxa o de forma coordinada dintre del C.P.

Dintre del C.P. treballem de forma coordinada amb els treballadors/es socials, juristes, psicòlegs/es...

8. Treballem de forma coordinada amb altres serveis o establiments fora del centre?

Fora del Centre Penitenciari, en el nostre cas, podem derivar interns a Narcòtics Anònims o al CAS. També, quan han de sortir de permís, podem parlar amb un servei que ofereix pisos en cas que no tinguin casa o lloc on anar. També es poden coordinar sortides per a dones que tinguin fills en un CRAE, per exemple. Tot això, però, ho coordina la treballadora social.

Altres comentaris:

En aquest Centre Penitenciari hi ha Mòdul de dones, però és alguna cosa molt especial, només entren els professionals pertinent a aquest mòdul, ja que les dones allí estan totes mesclades, independentment del perfil criminològic que tinguin. En aquest sentit, jo crec que la dona està doblement invisibilitzades dintre les presons.

En algunes presons només de dones hi ha una organització diferent, per exemple, hi ha més coordinacions i més possibilitats de veure als fills/es. Llavors, jo crec que això s'hauria d'estendre a totes les presons on hi hagi dones. Perquè si per motius geogràfics tu estàs en un mòdul de dones i no tens aquest servei t'estan privant, d'alguna forma, de veure el teu fill/a o de mantenir relació amb al teva família i entorn. S'hauria de garantir que tant les presons com els mòduls de dones tinguessin els mateixos serveis.

Les dones, per una altra banda, tenen més voluntarietat a fer coses, i es pot treballar molt més amb elles i crear més vincle. Abans de la Covid-19, alguns dels Programes o activitats que es feien amb homes també es feien amb dones, és a dir, que feien activitats tots junts.

7.3 ANNEX 3. Transcripció entrevista III.

ENTREVISTA A LA PEDAGOGA DE MAS D'ENRIC

DADES D'IDENTIFICACIÓ DE LA PERSONA ENTREVISTADA

Data de realització: 03/05/2021

Lloc: a través de la plataforma Teams

Horari: 10.00h – 11.30h

Mitjà d'enregistrament: Gravadora del dispositiu mòbil.

Breu resum del CV de la persona entrevistada:

És llicenciada en Pedagogia a la UAB, va acabar aquesta especialitat l'any 1998, i es va especialitzar en l'àmbit de Formació d'Empresa. Ha treballat en una empresa d'informàtica preparant manuals d'Usuari de diferents programes informàtics. Després va treballar en una empresa privada fins que va voler entrar a treballar a l'Administració. Llavors va entrar a treballar al Departament d'Interior on va estar amb diferents serveis: el cos de Bombers, l'EAIA i, finalment, al Centre Penitenciari de Tarragona. Actualment està treballant en un Centre Penitenciari de la Província de Tarragona des del passat setembre de 2020.

OBJECTIUS

1. Analitzar el sistema penitenciari.
 - 1.1 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.
 - 1.2 Definir els tipus d'establiments penitenciaris.
2. Examinar el paper del Pedagoga/a en els establiments penitenciaris.
 - 2.1 Definir el concepte *Pedagogia Penitenciària*.
 - 2.2 Identificar les funcions del pedagog/a.
 - 2.2.1 Analitzar quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).
 - 2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es.
3. Revisar el sistema penitenciari des d'una perspectiva de gènere.
4. Analitzar les Unitats Externes de Mares.
 - 4.1 Establir quines haurien de ser les funcions del pedagog/a en les Unitats Externes de Mares.

En aquesta entrevista ens centrarem en els objectius 1.1, 2.1, 2.2, 2.2.1 i 2.3.

PEDAGOGIA PENITENCIÀRIA. LES FUNCIONS DEL PEDAGOG/A.

1.3 Analitzar l'objectiu de reeducació i reinserció de les penes privatives de llibertat.

2.1 Definir el concepte *Pedagogia Penitenciària*.

2.2.1 Analitzar quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).

2.3 Visibilitzar el sistema penitenciari i la nostra tasca com a pedagogs/es.

1. Per a contextualitzar el tema de l'entrevista, podries explicar, amb les teves pròpies paraules, com definiries el concepte de *Pedagogia Penitenciària*?

Jo no l'he utilitzat mai aquest terme de Pedagogia Penitenciària, ja que les tasques que puc fer aquí, al C.P. són les mateixes que faria en un altre lloc, les orientacions o entrevistes que faria són iguals, l'única cosa és que acotes aquestes funcions a l'espai en el que estem, en aquest cas, l'àmbit penitenciari.

La planificació, seguiment, acompanyament, etc., és igual, encara que varia la temporalitat. Però no hi ha grans canvis.

2. Com a pedagoga que treballa en un Centre Penitenciari, com descriuries les funcions que desenvolupes? Creus que aquestes estan correctament explicades al Reglament Penitenciari?

Els professionals de la Pedagogia que treballen en aquest àmbit ho fan a través d'institucions de règim tancat, per això, al Centre Penitenciari de Tarragona, que es de medi obert, no hi ha pedagogs/es treballant actualment. Llavors, normalment en els centres de règim tancat hi ha un pedagog/a per a tot el centre i en aquelles institucions que són molt grans, n'hi ha dos. Clar, quan només ets un professional per a tants interns això limita molt el teu contacte amb ells, amb la qual cosa, el pedagog/a només intervé directament amb l' interna l'inici, quan arriba al centre, i en ocasions puntuals, normalment sota demanda de la persona.

Pel que fa a les funcions del pedagog/a són iguals a tots els centres, tot i que en funció del centre, es poden especificar. Les funcions d'un pedagog/a són d'orientació laboral i socioeducativa, tota la part educativa de formació no reglada. El Centre Penitenciari té una escola d'adults que s'encarrega d'aquesta part reglada que s'encarrega d'activitats diverses d'alfabetització fins a diversos cicles mitjans i superiors de la IOC. A nivell universitari també poden cursar graus amb la UNET. A l'escola treballen mestres de Primària i Secundària que depenen del Departament d'Ensenyament.

Llavors, dintre aquestes funcions sociolaborals i educatives que té el pedagog/a, ha d'orientar, assessorar, programar i organitzar diferents accions que es fan dins al centre.

Per una altra banda, el pedagog/a, juntament amb el seu equip, redacten els PIT de cada intern/a. En aquest itinerari, la part formativa i laboral és en la que intervé el pedagog/a, acompanyant a l'intern/a en el seu trajecte. El pedagog/a també gestiona les ofertes i demandes de feina que els presos

poden realitzar dintre del C.P., el qual està remunerat i ofereix la possibilitat de cotitzar.

La nostra figura és molt transversal, treballa en tots els mòduls i això fa que la relació que estableixes amb la persona sigui molt diferent de la que estableixen amb altres professionals.

Pel que fa a les funcions descrites al Reglament Penitenciari són molt amples i llavors, el que fem és adaptar-les a les noves realitats del centre i les concretem en un document intern, que no és públic i serveix per al funcionament intern del C.P.

3. En cas de que ho consideris oportú, quines modificacions incorporaries en les funcions del pedagog/a penitenciari? Com creus que haurien de ser?

Una de les mancances que trobo és que no hi ha prou eines de Mediació, el qual és molt important en aquest àmbit, de la mateixa manera que ens hem de continuar formant sempre per adaptar-nos a les noves realitats.

Però pel que fa a concretar les funcions del pedagog/a, quan baixes el nivell de concreció el que passa és que deixes de veure la visió més ampla que ha de tenir el pedagog/a. Llavors no se si modificaria el Reglament en aquest sentit.

4. Que recomanaries a un futur pedagog/a que vulgui treballar en aquest àmbit?

Per entrar a treballar en un Centre Penitenciari, és a través de l'Administració Pública, per la qual cosa posaria molt d'èmfasi en tasques d'organització i de desenvolupament de processos socioeducatius i d'inserció laboral. Has de conèixer molt bé quines són les prestacions que són compatibles amb l'àmbit laboral i estar molt impregnat de tot el que pot fer des de fora cap a dins al centre. Per exemple, una de les coses que poden fer és realitzar una formació específica fora del centre.

Llavors, per qui vulgui entrar a treballar en aquest àmbit, sobretot que es formi en orientació laboral. Que tingui competències en fer entrevistes, sobretot entrevistes orientades a intentar motivar per la part formativa, començant per l'escola. També has d'estar preparat per fer mediació en cas de conflicte i als Centres Penitenciaris n'hi ha i tu has de ser diligent.

Fora de les capacitats acadèmiques, hem de tenir capacitat per anar-nos formant al llarg de la vida i d'adaptar-nos al canvi.

5. Quina es la part més difícil de la teva funció com a pedagog/a en un C.P.? Quines barreres troba el pedagog/a a l'hora de desenvolupar la seva funció?

El és difícil de treballar a presos és tenir respecte de cara els interns i guanyar-se el respecte d'ells, també. És a dir, tenir aquest respecte mutu i, per una altra banda, és difícil, de vegades, tenir la situació controlada, tenir present que estàs en un centre penitenciari i que, en certa manera, també t'ha de protegir. Per exemple, aquí els treballadors a la targeta identificativa portem la nostra especialitat i un número, els interns poden saber el nostre nom però no els cognoms ni ninguna altra dada identificativa.

També, de vegades, costa posar distància entre tu, com a professional, i l'intern, ja que pots empatitzar molt o per la teva personalitat i creences pensar que aquesta persona no hauria de ser a presó. Llavor, encara que tu creguis que no es just, un jutge a dictaminat que ha d'estar aquí i has de ser el més professional que puguis i no fer els seus problemes com a teus. Considero que als professionals ens falta aquest tipus de formació.

Si vols, jo crec que en aquesta pregunta també entraria tot el tema del gènere. Aquí, en el Centre Penitenciari, el tracte que tenen homes i dones no és igual. Vivim en una societat molt masclista, les dones que tenim al mòdul, per exemple, quan fas tallers o programes sobre violència de gènere, les dones et diuen que no, en el tema dels oficis et diuen que n'hi ha uns per a homes i uns per a dones. Elles no veuen que per diverses situacions, històricament, per com les han educat, les influències que han tingut, tenen aquestes creences sexistes. Està tot tan interioritzat que costa molt que puguin arribar ser crítiques amb això. Llavors, la perspectiva de gènere està inclosa en tots els programes que fem però tenen tan interioritzat certes coses que resulta molt difícil.

La població penitenciària de dones ronda entre un 5% i un 10%, llavors les dones estan totes juntes indiferentment del seu perfil criminològic. En aquest sentit el funcionament del mòdul serà molt diferent dels altres. Quan les dones entren a la presó, com estan barrejades en el mateix mòdul, entre elles no saben quin delictes han comès, per la qual cosa, en aquest sentit, estem evitant etiquetes. Cosa que en homes si que passa perquè segons el mòdul ja saps quin delictes ha comès. També, a Mas d'Enric, abans de la pandèmia, les dones podien assistir a tallers i activitats i mesclar-se amb homes. Això també normalitza la seva futura vida en llibertat, és a dir, quan surtin de la presó hauran de conviure, treballar, etc. juntament amb homes.

El que jo he vist és que moltes dones volen anar a una presó d'homes perquè allí es fan programes específics i més variats per a elles però que quan marxen també troben a faltar el vincle amb la població masculina que, per

exemple, poden tenir a Mas d'Enric. Clar, el que seria interessant seria trobar un equilibri. Tot i això sempre has de mirar la seva situació personal.

El que es fa ara també és mirar la situació processal-penal, per exemple, a Wad-Ras no hi ha preventives, llavors han d'anar en un mòdul i després, quan siguin penades, ja les derivaran allí, si convé.

En el cas de les dones embarassades, està tot regulat. A partir del 5é mes d'embaràs, quan està confirmat perquè ella ho ha verbalitzat o perquè se li ha fet una prova d'embaràs (al C.P. hi ha una llevadora i un ginecòleg), es considera que ja pot anar a la Unitat de mares de la presó de Wad-Ras. En alguns casos, si la dona ho demana, pot romandre a la presó fins al 7é mes d'embaràs. Llavors, quan l'infant neix, la mare i aquest/a es poden quedar a la Unitat fins que l'infant fa 3 anys. Durant aquests anys també es mira que tinguin contacte amb la resta de la família o entorn, és a dir, vincles fora de la presó.

6. Consideres que la professió del pedagog/a està invisibilitzada i/o desprofessionalitzada?

Si, en general, en tots els àmbits, la figura del pedagog/a està invisibilitzada. És a dir, al carrer poca gent ens coneix i no sap quina és la nostra tasca. Inclús els professionals, els nostres companys de feina, no saben exactament quines són les nostres funcions.

7. Com es podria visibilitzar la funció/paper del pedagog/a en aquest àmbit?

Explicant cada dia, cada cop que ens preguntin, presentar-nos als nostres llocs de feina, definir correctament les nostres funcions...

8. Tenint en compte les funcions enumerades i l'objectiu de reeducació i reinserció dels C.P., com es relacionen aquestes? Quin es el paper del pedagog/a en l'acompliment d'aquest objectiu?

-

9. Com valora l'assoliment de l'objectiu educatiu del sistema penitenciari?

El Centre Penitenciari, de vegades, és com un microclima. La gent mentre està aquí funciona d'una manera que després quan surt a fora tornarà a anar al mateix lloc i a viure amb les mateixes persones que el van portar a delinquir. És a dir, per molt que aquí hagi fet un treball educatiu i de reinserció molt potent, els tipus de delictes, per exemple, de robatoris, si no estan ben formats en el món laboral, a la llarga tornaran a delinquir. Això passa perquè el seu entorn no

s'ha modificat, no ha canviat. S'haurien de canviar moltes coses de fora per poder tenir aquesta reeducació i reinserció plena.

Per una altra banda, el control excessiu dels interns que tenim aquí dintre, fa que aquest no guanyin en autonomia. Clar, des de que es desperten fins que van a dormir tot està controlat: els hi diem quan han de menjar, quan es poden comunicar amb la família, quan han de trucar, si li han ingressat diners o no... S'acostumen a ser poc autònoms, en aquest sentit, i potser hauríem de treballar tot això de cara quan surtin a fora. Llavors és molt important fer orientacions, sortides programades, començar-nos a vincular amb l'entorn fora de presó.

Una altra cosa que jo considero, és que l'escola hauria de ser obligatòria, això hauria de ser bàsic i s'hauria d'incentivar a la gent que s'ha perdut dintre del sistema reglar per a que tornin a l'escola, a formar-se. Que facin tallers d'oficis activitat encara que mentre també estiguin treballant.

LA INTERVENCIÓ DEL PEDAGOG/A EN UN CENTRE PENITENCIARI

2.2 Identificar les funcions del pedagog/a.

2.2.1 Analitzar quin hauria de ser el rol del pedagog/a (millores).

10. Amb quins instruments de planificació trebal·leu? Com marqueu els objectius a treballar en cada cas? Quin tipus d'activitats/intervencions realitzeu? Com avalueu els resultats de les intervencions?

Al Centre treballa un equip multidisciplinari format pel mestre/a, el psicòleg/a, l'educador/a social, el treballador/a social i el pedagog/a. Aquest equip fem les propostes de tractament de l'intern/a i el redactem en un pla de treball anomenat PIT, on hi ha les diferents àrees que s'han de treballar. Aquest PIT es renova cada sis mesos i serveix per traslladar la proposta d'intervenció a la Junta de Tractament, qui ho envia, al seu torn, a Serveis Penitenciaris.

Quan arriba un intern és duu a terme una recopilació de dades, per la seva classificació, que es fa a través d'una entrevista inicial i individual. Amb tot això és fa un itinerari que seguirà l'intern, de forma voluntària, que constarà d'una sèrie de programes d'acord al delicte que els ha dut fins allà. Tot això queda registrat dintre d'un sistema informàtic del Sistema Penitenciari Català.

7.4 ANNEX 4. Model de la graella emprada per a la validació.

- **Comprensió:** S'entén la pregunta? Està ben expressada o redactada i no comporta ambigüitat?
- **Pertinença:** S'adequa la pregunta als objectius de la investigació?
- **Importància:** Valori entre 1 i 4 el grau d'importància que, segons el seu criteri, té la pregunta respecte als objectius de la investigació.
- **Comentaris:** Indiqui lliurement els comentaris que consideri oportuns al final de l'entrevista.

Pregunta 1	Comprensió	Pertinença	Importància
	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
Pregunta 2	Comprensió	Pertinença	Importància
	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
Pregunta 3	Comprensió	Pertinença	Importància
	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
Pregunta 4	Comprensió	Pertinença	Importància
	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4

COMENTARIS SOBRE ALGUN APARTAT O PREGUNTA

